LIDÉ z VÝCHODU

Ukrajinci v českých zemích od roku 1918

Katalog k výstavě fotografií
Jindřicha Štreita

LIDÉ z VÝCHODU

Ukrajinci v českých zemích od roku 1918

Katalog k výstavě fotografií Jindřicha Štreita

Ondřej Kolář, Dušan Janák a kol.

Opava 2019

Publikace vznikla za podpory Ministerstva kultury ČR v rámci programu Národní a kulturní identity (NAKI) II, projekt DG18P02OVV064 Právní, historické a společenskovědní aspekty nových a tradičních menšin v České republice.

Recenzenti:
Mgr. Radka Klvaňová, Ph.D., M.A.
Mgr. Ganna Khliebina

© Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě, 2019
© Slezské zemské muzeum, 2019

ISBN 978-80-7510-383-3 (Print)
ISBN 978-80-7510-391-8 (Online)
ISBN 978-80-87789-62-9

OBSAH

Úvod 5
Ukrajinská emigrace v českých zemích v letech 1918–1938 14
Ve víru druhé světové války 24
Ukrajinci a Rusíni v českých zemích po roce 1948 29
Ukrajinci v České společnosti po roce 1989 34
Fotografická část 46
Fotografie Jindřicha Štreita očima Ukrajinců 46
Závěr 83
Seznam zkratek 84
Prameny a literatura 85
Shrnutí 88
Summary 88
Jmenný rejstřík 89

Úvod

Ukrajinská menšina v současné době představuje čtvrtou nejpočetnější národnostní skupinu v České republice. Do povědomí většinové české společnosti se Ukrajinci v posledních letech zapsali především jako pracovníci v manuálních profesích a zdravotnictví, hledající v ČR uplatnění, a jako uprchlíci před ozbrojeným konfliktem, který vypukl na východě země v roce 2014. Historie i současnost soužití Čechů s Ukrajinci a Rusíny je však podstatně delší a mnohovrstevnatější. Právě Rusíni, kteří v historii nikdy neměli vlastní stát a jejichž jazyk nebyl až do roku 1995 kodifikován, bývali v českém povědomí po roce 1945 často zjednodušeně chápáni jako Ukrajinci. Proto se v některých pasážích textu věnujeme i rusínské problematice.

Naše kniha usiluje o přiblížení této problematiky s využitím historických, sociologických a uměleckých metod. Její základ tvoří fotografie Jindřicha Štreita pořízené během roku 2018. Soubor snímků byl koncipován tak, aby co nejplastičtěji dokumentoval současnou situaci Ukrajinců v České republice. Štreitovy fotografie nás tak zavádějí jak do světa dělnických ubytoven či obchodních skladů, tak do prostředí univerzit, nemocnic či folklorních festivalů. Prezentované snímky doplňují úryvky z rozhovorů shromážděných sociologickým výzkumem a ukazující, jak Ukrajinci v ČR vnímají sami sebe a jak na ně pohlíží veřejnost.

Další kapitoly knihy pak zasazují samotné fotografie a fenomény na nich zachycené do obecnějšího historického a sociálního kontextu. Poskytují tak čtenáři možnost seznámit se s hlavními vývojovými rysy ukrajinské emigrace do Českých zemí od vzniku ČSR až po současnost.
Publikace tak usiluje o stručné a přehledné přiblížení problematiky široké veřejnosti.

Společensko-historický kontext migrace Ukrajinců do českých zemí

Dušan Janák ml., Gábor Oláh

Bráno podle státního občanství, Ukrajinci tvoří v posledních patnácti letech, resp. nejpozději od vstupu ČR do Evropské unie, nejpočetnější skupinu cizinců pobývajících na území České republiky: v roce 2018 jich zde pobývalo přes 131 000. Slováků, se kterými jsme si historicky, geograficky i kulturně nejblíže, je evidováno o 15 000 méně. Třetí nejpočetnější skupinu tvoří podle statistik Vietnamci, kterých je však již méně než polovina Ukrajinců a Ukrajinek (přibližně 61 000). Současné migraci Ukrajinců do České republiky se budeme věnovat v kapitole pojednávající o Ukrajincích v Česku po roce 1989, tj. po změně politického režimu. Další jednotlivé kapitoly se věnují historicky odlišným etapám ve vývoji republiky, v jejichž rámci osudy Ukrajinců nabývaly různých podob. Než se bude možné věnovat samotným reáliím ve větším detailu, je potřebné shrnut základní teoretické poznatky k možnému uchopení „ukrajinskosti" či „ukrajinství", které by odpovídalo vědeckým koncepcím národnosti. Druhou důležitou obecnou souvislost představuje souhrn obecných poznatků o charakteru migrací v českých zemích za posledních sto let, které nám poskytnou nezbytný základ pro adekvátní porozumění místu ukrajinských imigrantů v české společnosti, jež se v proměnách času měnilo.

Kdo je Ukrajincem či Ukrajinkou?

Předmětem našeho zájmu jsou Ukrajinci žijící v České republice. Zdánlivě banální otázka „Kdo je Ukrajincem či Ukrajinkou?" přináší při troše zamyšlení řadu otazníků vyplývajících z problémů spojených s pojmem národnosti. Je Ukrajincem každý, kdo se za Ukrajince považuje nebo prohlašuje? Co když se za Ukrajince prohlásí muž černé pleti, který neumí ukrajinsky? Může být Ukrajincem (či příslušníkem jiného národa) půlroční nemluvně, které se narodilo v České republice rodičům, kteří téměř celý svůj život prožili na Ukrajině a jinak než ukrajinsky mluvit neumí? Nemluvně neumí žádný jazyk, nezná nic o dějinách a současnosti Ukrajiny, neví ani, že něco takového existuje, a neví to ani o žádné jiné národnosti. A změní se něco, až mu bude pět let a už bude vědět, že má ukrajinské rodiče? A co když se nenaučí ukrajinštinu, ale bude se díky svému původu za Ukrajince považovat? Ve sčítání lidu by mohl v dospělosti uvést ukrajinskou národnost, ale Ukrajinu jako stát či teritorium bude znát pouze z televizního zpravodaj-

ství a vyprávění rodičů. Nebo bychom snad měli trvat na ukrajinském státním občanství? Dochází potom se získáním či ztrátou občanství také k získání či ztrátě ukrajinské národnosti? Je také možné, aby si vybral více národností?

Je možné určit národnost objektivně, nebo jde výlučně o subjektivní fenomén? Orgány státní správy mají své postupy v určování národnosti, která se odvíjí především od údajů v platných cestovních dokladech. Je to však definice, se kterou by se měla ztotožnit i vědecká a umělecká pojednání, která přinášíme i v tomto katalogu? Pro potřeby historického výzkumu i při tzv. makrosociologickém pohledu na menšiny není jiného zbytí než vyjít z oficiálních statistik, které využívají legislativní, resp. úřední definici národnosti. Nicméně je důležité alespoň stručně zmínit i vědecké pojetí národnosti, od kterého se odvíjí náš přístup k ukrajinské menšině. Je to potřebné již z toho důvodu, abychom byli schopni kriticky reflektovat údaje přebírané z oficiálních statistik a jiných zdrojů o počtech Ukrajinců na českém území.

Názory historiků a sociálních vědců ve snahách o definici národa se přirozeně vyvíjely a teoretické debaty o pojmech vhodných k uchopení různých dimenzí národnostní problematiky stále pokračují. Souhrnně však můžeme říci, že zatímco v 19. století převládali tzv. primordialistické přístupy k národu jako odvěké sociální kategorii, od počátku 20. století se začínají objevovat hlasy zpochybňující možnost nalézt univerzální charakteristiky, které by platily pro všechny skupiny označované jako národ. Vlivné bylo (a v určité podobě stále je) dělení německého historika Friedricha Meineckea (např. MEINECKE, 1919) na tzv. „Staatsnation" a „Kulturnation". Pro tzv. státní národy platí, že politické (státní) a národní hranice splývají a tato charakteristika je patrná především pro země západní Evropy (Francie, Německo, Anglie). Ve střední a východní Evropě převládají zase tzv. kulturní národy založené na sdílené kultuře a jazyku a státní a národní hranice se již tak nepřekrývají (KOHN, 1944, 1955).

Na vývoj teoretických definicí národa měly vliv události dvou světových válek. Nejvýraznější změnou byl odklon od objektivistických definic národa tvořených ať už na biologickém (rasovém), nebo politickém, nebo kulturním základě, či na jejich kombinaci. Ve vědeckých pojednáních se začal stále více zdůrazňovat faktor subjektivní přináležitosti k národu. Společenství, jehož příslušníci si nejsou vědomi své sounáležitosti a/

nebo ji nepovažují za důležitou, je od poloviny 20. století ve vědeckých kruzích stále méně považováno za hodno označení národ. Vlivnou byla v tomto ohledu práce Imagined communities Benedicta Andersona z první poloviny 80. let (ANDERSON, (1983, 1991), v níž je kladen důraz na rozvoj těch technologických podmínek (knihtisk, gramotnost, média), za kterých může vzniknout subjektivní identifikace s lidmi, s nimiž se nikdy nemůžeme setkat tváří v tvář. Podle Andersona tyto materiální předpoklady umožnily vznik představy společenství, které lze označit jako identifikaci s národem. V souvislostech světovými válkami způsobených změn i teoretických posunů se zájem badatelů obrátil k fenoménu nacionalismu coby národotvornému procesu (GELLNER, 1993, 2003). Pozornost se věnovala především procesům utváření moderních národů. S ohledem na tzv. malé národy střední a východní Evropy byly důležité poznatky českého badatele M. Hrocha (HROCH, 1968), který vymezil národ souborem vztahů mezi jeho příslušníky, z nichž nemusí být všechny vždy přítomné, a zároveň vypracoval weberovský ideální typ národotvorného procesu od nevládnoucí etnické skupiny přes národní hnutí až k národnímu státu.

Hroch také upozorňuje na to, že v odborném diskursu o národě se od 90. let 20. století prosazuje termín národní identita (HROCH, 2009, s. 36). Jeho výhodou je jednak to, že není zatížen politickými a hodnotovými konotacemi jako např. termín nacionalismus, a umožňuje tak více neutrální vědecké použití, a jednak umožňuje skloubit subjektivní a objektivní charakteristiky národa. Termín identity zaměřuje pozornost na subjektivní prožívání (pocit, kým jsem) a zároveň umožňuje hledat objektivní příčiny tvorby subjektivních identit. S tímto termínem pak úspěšně pracují jak více konstruktivistické (např. THEISSOVÁ, 2007), tak více objektivistické (např. HROCH, 2009) práce o tvorbě národních identit.

Pojem identity je zároveň dostatečně flexibilní v tom, že nám umožňuje pojednávat o Ukrajincích v České republice bez nutnosti vést ostrou dělicí čáru mezi tím, kdo je Ukrajincem, a kdo není. Takovou čáru je užitečné vést v případě teorie a nutné v případě realizace veřejné politiky vzhledem k cizincům. Pro vědecký výzkum i dokumentární a umělecké zpracování je daleko lepší konstruovat určitý sociální typ, ke kterému se realita více nebo méně přibližuje. Národní identita představuje právě takový sociální typ. Ukrajincem z tohoto typického pohledu bude ten, jehož jediným jazykem bude ukrajinština, celý svůj život prožil ve státě Ukrajina, považuje se a jinými je považován

za Ukrajince, stýká se s Ukrajinci, zná dějiny Ukrajinců a Ukrajiny a participuje v širokém slova smyslu na ukrajinské kultuře, tj. nejenže čte ukrajinské texty a vyhledává ukrajinská umělecká díla, ale jí, obléká se, dodržuje každodenní zvyky, hodnoty a stereotypy, které jsou mezi Ukrajinci běžné a odlišují je od jiných národů. Ve skutečnosti se však setkáváme s tak různorodou směsicí lidí, osudů a mozaikových identit, že čistého Ukrajince můžeme nalézt pouze v teorii.

V dokumentárním a uměleckém ztvárnění formou fotografií Jindřicha Štreita jde o autorské zachycení více dimenzí sociálního typu „Ukrajinec v České republice". Fotografie nezachytí znalost ukrajinského jazyka či dějin, na rozdíl od psaného textu však zprostředkuje ty aspekty životního světa lidí, které lze vědeckým textem reprezentovat jen stěží. Postupy Jindřicha Štreita nejsou přitom až tak vzdálené postupům sociálních věd. Jeho způsob práce bychom mohli přirovnat k terénnímu antropologickému výzkumu. Stejně jako kulturní antropolog jde Jindřich Štreit do terénu a tam pozoruje, všímá si a to, co si kulturní antropolog zaznamenává do terénních poznámek z pozorování a rozhovorů, Štreit zaznamenává fotografickým snímkem. Ne každý antropolog si všimne téhož a ne každý fotograf vyfotí ve stejné situaci totéž. Intence je však podobná: zachytit v proměnlivosti proudu sociálního dění něco typického, něco, co přesahuje jedinečnost situace. Tento způsob práce v terénu má jednu charakteristiku, kterou je časová náročnost. Jedná se o stovky a nezřídka tisíce hodin strávených v sociálním prostředí, které je předmětem zájmu. Zdá se, že ve vědě ani ve fotografii, jak k ní přistupuje Jindřich Štreit, zkratky neexistují. Maximálně se dá díky zkušenostem a/nebo talentu cesta ujít rychleji. Čas a vložená energie se odrazí jak na kvalitě výsledného vědeckého textu, tak fotografického souboru.

Co je migrace?

Migrace není novým fenoménem. Lidé cestují již tisíce let nejen ze zvědavosti, ale především kvůli zlepšení životní situace, zajištění bezpečnosti, potravy, kvůli kolonizaci nového území či kvůli přežití, kvůli hrozbě válek, politické revoluce či ekologických změn a katastrof. V době modernizace a průmyslové revoluce se lidé masově stěhovali za pracovními příležitostmi: z vesnic do měst, z méně rozvinutých do více rozvinutých zemí. Ve velkém příběhu o vývoji moderní společnosti tak migrace do měst a do Ameriky tvoří velkou kapitolu.

Migraci jako takovou můžeme chápat jako demografický proces, který výrazně ovlivnil změnu populace na světě a má stále rostoucí vliv globálně. Migrace je obecně definována jako „trvalá či dočasná změna bydliště" (LEE, 1966, s. 49). Je ale také ovlivněna dalšími faktory: můžeme ji rozlišovat podle vzdálenosti, podle trvání, podle motivací, jestli je dobrovolná nebo nedobrovolná, vnější či vnitřní v poměru k určitému území. Jde o komplexní fenomén, který se dynamicky mění nejen podle aktuální politické, ekonomické či sociální situace, ale je také výrazně ovlivněn technologickým rozvojem a globalizací.

Právě takovou novou formou migrace, ve které migranti žijí dvojí život, protože aktivně propojují nové a staré vztahy, nové a staré prostředí, popisuje sociolog Csaba Szaló v knize Transnacionální migrace (SZALÓ, 2007). Chytré telefony a komunikační prostředky umožňují být v kontaktu s rodinou a kamarády, ať už jsou v sousedním státu nebo v zámoří. Rychlost informací záleží jen na rychlosti a přístupu k internetu.

Push and pull teorie migrace (RAVENSTEIN, 1889) (česky teorie tlaku a tahu) poukazuje na jednotlivé faktory migrace, kvůli kterým jsou lidé motivováni opustit svou zemi a vydat se jinam. Mezi „push" faktory bývají nejčastěji zmiňovány nepříznivé politické, sociální, ekonomické, přírodní či demografické podmínky, pozitivními „pull" faktory jsou pak životní podmínky příznivější. Lepší podmínky ve vzdělávání, zdravotnictví, bezpečnosti a politická svoboda jsou vždy lákavé. Migrační mobilitu mezi domácím a cílovým územím určuje poměr pozitivních a negativní faktorů, relativní síla push a pull tlaků. Migrace je také propojená nejen s geopolitickou transformací, ale i s kulturními hranicemi Evropy. Kulturní prostředí je důležité pro aklimatizaci migrantů v nové zemi a je významným faktorem již při výběru cílové země.

Co se týká migračních tlaků a tahů českých zemí, z dlouhodobého historického hlediska se jednalo o imigrační teritorium až do počátku 19. století. Tato imigrace zahrnovala především koloniální migraci ze západoevropských teritorií. Nejdůležitější kolonizační vlny přišly ve 13. a později v 16. století. Odhaduje se, že přibližně 20 % populačního přírůstku ve 13. století lze přičítat imigraci. Krátkodobé imigrační vlny lze přičítat válečným událostem, např. husitským válkám v první polovině 15. století nebo třicetileté válce ve století 17. S počátkem industrializace a urbanizace a s pokračujícími demografickými

změnami celoevropského charakteru se české země staly především emigrační zemí na dobu přibližně dvou set let.

Populační přírůstek v rozsahu 0,8–1,2 % ročně způsobil dramatický nárůst populace a vysoký podíl lidí, pro které nebyl v českých zemích s dobovou technologickou úrovní dostatek práce, jídla ani místa. Ačkoli neexistují pro tuto dobu přesné statistiky, odhaduje se, že české země ztratily mezi lety 1850 a 1914 více než 1,5 milionu obyvatel, což odpovídá přibližně 30 % přirozeného populačního přírůstku daného období.

Emigraci v tomto období můžeme rozdělit do tří hlavních typů podle typu migrantů a jejich destinací. Asi nejextenzivnějším typem byla tzv. „metropolitní migrace", která vedla do centra monarchie, tj. do Vídně. Tento migrační proud měl dlouhodobý charakter a emigranti plující v tomto proudu obvykle pracovali jako samostatní řemeslníci, dvorské či domácí služebnictvo nebo jako nižší úředníci.

Druhý typ představovala „průmyslová emigrace" směřující do industriálních center západní Evropy, jakými bylo Vestfálsko, Sasko či severní Francie. Tyto regiony byly charakteristické těžbou uhlí a dalších surovin a rozvojem těžkého průmyslu. Tato migrační vlna dosáhla svého vrcholu na přelomu 19. a 20. století.

Třetím typem byla „koloniální emigrace" směřující především do USA a Kanady. Zvláštním typem koloniální emigrace byla migrace do jihovýchodních regionů habsburské monarchie (do Banátu a Vojvodiny) a do Ruska (Volyně). Tato emigrace měla silně zemědělský charakter. Podle některých odhadů přibližně 1 200 000 lidí narozených v českých zemích žilo před první světovou válkou mimo české země: asi 750 000 žilo v západních částech monarchie, hlavně v Dolním Rakousku a ve Vídni, zhruba 100 000 žilo v Sasku, mezi 80 a 110 000 v Prusku, 30 000 v Rusku a okolo 180 000 v USA.

Velkou demografickou změnu přinesla první světová válka, v níž zahynulo přibližně 300 000 českých mužů a kvůli nastalé situaci se nenarodilo 550 000 dětí. Tyto ztráty byly částečně kompenzovány vyšší porodností ve 20. letech, která však již ve druhé polovině 30. let klesla pod míru prosté reprodukce.

Celkově byla první republika charakterizována ekonomickou emigrací, která však postupně slábla. Mezi lety 1920 a 1924 šlo o 110 000 osob, z nichž většina emigrovala do USA, Francie a Německa, zatímco mezi lety 1925 a 1929 šlo již jen o 45 000 osob. Celkově v období první republiky emigrovalo z českých zemí cca 230 000, což bylo přibližně 10 % přirozeného populačního přírůstku, ve skutečnosti to bylo méně než polovina množství emigrantů z přelomu století. Současně s tím však proběhlo několik významných imigračních vln. Tou první byla poválečná reemigrace krajanů z USA a Rakouska do nově vzniklého nezávislého Československa v první polovině 20. let.

Další imigrační vlny neměly ekonomický charakter. Politicky motivovaná byla migrace z Ruska po bolševické revoluci v roce 1917, se kterou se svezla i emigrace z ukrajinských území, a později emigrace ze Sovětského svazu, jenž od roku 1922 zahrnoval i řadovou Ukrajinskou sovětskou socialistickou republiku. První republika tak představuje první období rozsáhlejší ukrajinské imigrace do českých zemí. Detailněji o této migrační vlně, resp. vlnách pojednává kapitola „Ukrajinská emigrace v českých zemích v letech 1918–1938". Zatímco politicky motivovaná emigrace z východu byla způsobena extrémním levicovým režimem, emigraci z Německa ve 30. letech způsobil opačný pravicový extrém fašismu a nacismu.

Svůj emigrační charakter si české země podržely i po druhé světové válce. Nejvýraznější emigrační událostí byl odsun Němců z Československa, který postihnul 2,8 milionu Němců především z příhraničních regionů. Přibližně 90 000 Maďarů bylo z jižních částí Slovenska přemístěno do Maďarska a 50 000 lidí přesunuto na Ukrajinu. Naopak přibližně 130 000 reemigrantů se navrátilo do českých zemí, přičemž nejvýznamnější skupinu tvořilo 33 000 volyňských Čechů. Vysídlené regiony pokryla vnitřní migrace z různých částí Československa (nezřídka ze slovenské části republiky) doplněná o imigranty z Bulharska a Řecka v řádu několika desítek tisíc.

Důležité byly dvě politicky motivované emigrační vlny po roce 1948 (nástup komunistů k moci) a po roce 1968 (invaze sovětských vojsk). Celkové emigrační ztráty mezi lety 1948 a 1989 se odhadují na 550 000 lidí, nicméně vzhledem k ilegálnímu charakteru těchto migrací se lze jen obtížně dopočítat přesných čísel. Imigrace do socialistického Československa nebyla ani rozsáhlá, ani důležitá. V sedmdesátých letech proběhla vlna

pracovní migrace v rámci „mezinárodní pomoci" mezi socialistickými státy. V roce 1989 se podle oficiálních statistik v zemi nacházelo 46 000 zaměstnaných cizinců. Vietnamci představovali jejich nejrozsáhlejší část (33 000), 6 500 lidí pocházelo z Kuby, 4 700 z Polska, 800 z Mongolska, 300 z Maďarska a 200 z Angoly. Specifický charakter měla migrace mezi českou a slovenskou částí republiky, přičemž vzájemná migrační výměna v roce 1992 hovoří ve prospěch českých zemí přibližně o 300 000 lidí.

Změna politického režimu v roce 1989 přinesla velkou změnu v migračních trendech. V první polovině 90. let 20. století se české země po zhruba dvou stech letech překlopily ze záporného do kladného migračního salda a tento trend se dále prohlubuje.

Zatímco v roce 1994 bylo na území České republiky evidováno 104 343 cizinců (z toho 71 230 osob s dlouhodobým pobytem), v roce 2018 to bylo již 564 345 osob cizí státní příslušnosti (z toho 274 886 s povolením k dlouhodobému pobytu). Jak již bylo zmíněno, Ukrajinci v tomto počtu tvoří největší díl, necelou jednu čtvrtinu. Řada z nich (za posledních 10 let asi 8 000 lidí) však mezitím získala české občanství a přestali být evidováni v kategorii cizích státních příslušníků. Podrobněji se této situaci budeme věnovat v příslušné kapitole o Ukrajincích na území ČR po roce 1989. V tomto úvodním rámování společenského a historického kontextu si jen ve stručnosti připomínáme základní širší společenské a historické souvislosti.

Obr. 1.1 Migrační saldo Českých zemí, 1920–2008

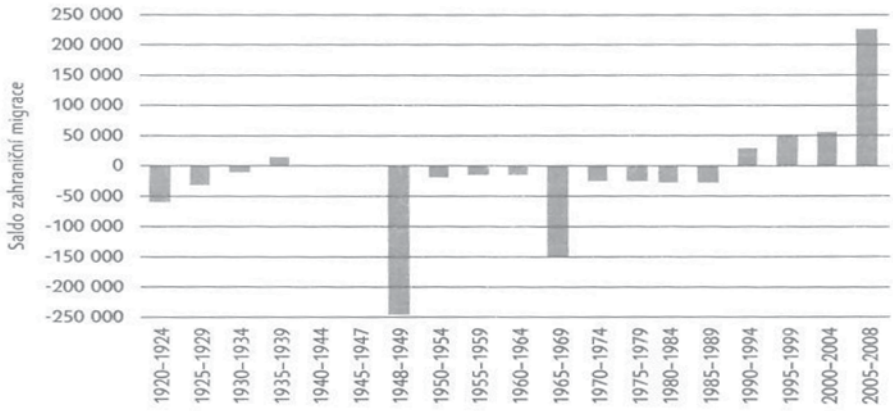

Zdroj: Srb 2004, Vnitřní 2009.

Ukrajinská emigrace v českých zemích v letech 1918–1938

Dušan Janák st.

Na sklonku první světové války se v českých zemích nacházely dvě velké skupiny Ukrajinců. První z nich tvořili civilní uprchlíci z východní Haliče, kteří předtím žili v různých uprchlických táborech a od podzimu 1917, kdy se většina utečenců z Haliče a Bukoviny vracela domů, byli soustředěni v táboře ve Svatobořicích u Kyjova na jižní Moravě. V březnu 1918 zde žilo více než 1 100 lidí, jejichž počet v dalších měsících a letech kolísal. Tábor fungoval až do července 1920, kdy už ale v Československu zůstala jen malá část válečných uprchlíků. Druhou skupinu tvořili zajatí ukrajinští důstojníci a vojáci carské armády, nacházející se v několika zajateckých táborech (např. v Německém Jablonném, Mostě, Liberci, Josefově aj.). Důstojníci byli na jaře 1918, po brestlitevském míru, koncentrováni ve východočeském Josefově a po skupinách vypravováni na Ukrajinu, aby se podíleli na formování nové ukrajinské armády. Koncem roku 1918 se řada z nich zúčastnila bojů s bolševiky (ZILYNSKYJ, 1994, s. 13–17).

V Josefově kromě důstojnického tábora existoval i velký tábor pro mužstvo s kapacitou 30 tisíc osob, který za války sloužil k internaci zajatců různých národností a po ní k ubytování bývalých válečných zajatců včetně Ukrajinců z řad bývalé rakousko-uherské, ale i ruské armády, kteří přicházeli z jiných zemí, zejména z Itálie. V táboře, který v květnu 1921 převzalo ministerstvo vnitra, se ještě počátkem listopadu 1921 nacházelo 2 300 bývalých ukrajinských válečných zajatců ze zajateckého tábora ve štýrském Lebringu a ukrajinských „běženců" z polských území (NA, f. MZV–RPA, kart. 132, inv. č. 93). Jednalo se patrně jak o civilní uprchlíky z území východní Haliče obsazené Polskem, tak o příslušníky Petljurovy armády Ukrajinské lidové republiky utíkající jednotlivě i po skupinách z polských internačních táborů, které pro ně byly zřízeny koncem roku 1920 (ZILYNSKYJ, 1994, s. 24; RYCHLÍK–ZILYNSKYJ–MAGOCSI, 2015, s. 275–276). Nevelká část Ukrajinců se nacházela i v dřívějším táboře pro civilní uprchlíky v Chocni, kde v letech 1919–1920 čekali bývalí vojáci ruské armády na repatriaci do sovětského Ruska (ZILYNSKYJ, 1994, s. 83; VHA, PMNO, inv. č. 2495, 2526–2527 aj.).

Jádro ukrajinské emigrace v Československu však tvořili příslušníci Ukrajinské haličské armády (dále UHA), vojenské síly Západoukrajinské lidové republiky (dále ZULR), existující od října 1918 do července 1919 (RYCHLÍK–ZILYNSKYJ–MAGOCSI, s. 258–265), kteří přišli do Československa ve dvou velkých vlnách. V květnu 1919 ustoupila před hrozícím obklíčením polskou armádou na území Podkarpatské Rusi podstatná část tzv. Horské brigády se zbraněmi a vojenským materiálem. S ní přišlo i určité množství civilistů, např. ukrajinští železničáři, kteří doprovázeli poslední transporty se smluvně dohodnutými dodávkami petroleje z drohobyčsko-boryslavské naftové pánve, poslanec dr. Kyryllo Tryljovskyj, ženy a děti aj. Podle informací Ministerstva národní obrany (dále MNO) se celkově se jednalo o cca 4 400 osob, podle A. Mušinky o přibližně 5 000 osob. Po přechodu Karpat se brigáda zapojila do bojů s Maďary, při nichž bylo údajně zabito nebo raněno přibližně 350 jejích příslušníků. Většina brigády (více než 4 000 vojáků a důstojníků) byla však brzy odzbrojena, převezena do severních Čech a internována v bývalém zajateckém táboře v Německém Jablonném (dnes Jablonné v Podještědí). Nebyli ale považováni za zajatce, vojenská struktura jednotky, přejmenované na Ukrajinskou brigádu, zůstala formálně zachována a řízení tábora bylo v rukou jejího velení (MUŠINKA, 1993, s. 33; ZILYNSKYJ, 1994, s. 22–23).

Koncem srpna 1920 pak přešla hranice na Podkarpatské Rusi další část původní UHA, která rok předtím ustoupila na území Ukrajinské lidové republiky a které nyní ve „složitých peripetiích polsko-sovětské války" na Ukrajině hrozilo odzbrojení a internace v polských táborech. Jednalo se o armádní skupinu vedenou generálem Antonem Krausem, v níž bylo podle MNO cca 1700 osob včetně žen a dětí, podle B. Zilynského „téměř 2000 dalších ukrajinských vojáků a důstojníků", která byla rovněž odzbrojena a v září 1920 umístěna v Růžodole u Liberce za stejných podmínek, jaké byly v Německém Jablonném (ZILYNSKYJ, 1994, s. 24, 88).
Do poloviny roku 1921 byly oběma skupinám MNO přidělovány peněžní dotace, s nimiž hospodařily v rámci své samosprávy, poté převzala správu a hospodaření táborů československá vojenská správa. Počet internovaných příslušníků UHA v táborech byl proměnlivý, protože od roku 1920 značná část odcházela do vojenských pracovních oddílů, zatímco do tábora v Německém Jablonném přicházeli uprchlíci z Polska i bývalí zajatci. Přesto koncentrace ukrajinských vojenských jednotek v severočeském pohraničí vzbuzovala obavy z jejich bližších kontaktů s německou menšinou. To byl podle B.

Zilynského jeden z důvodů, proč byl už po sedmi měsících existence v dubnu 1921 liberecký tábor přestěhován do Josefova, takže lze mluvit o „plně ukrajinském charakteru josefovského tábora". Na základě výnosu MNO z 6. září 1921 sem pak byl během září a října 1921 přemístěn i tábor z Německého Jablonného. Ukrajinská brigáda byla zrušena, vedení nového tábora převzali v rozhodující míře představitelé československé armády, vnitřní život v táboře však ve značné míře organizovali nadále Ukrajinci, kteří zde zajišťovali dozorčí a strážní službu i potřebné práce (ZILYNSKYJ, 1994, s. 24–25, 84; NA, f. MZV–RPA, k. 132, inv. č.93).

Na základě výše uvedených údajů lze odhadnout, že se na podzim 1921 počet Ukrajinců v českých zemích pohyboval mezi 8–9 tisíci osob. Přitom v josefovském táboře se průběžně zdržovalo jen více než tisíc osob včetně žen a dětí; jejich počet kolísal vzhledem k vysokoškolskému studiu několika stovek bývalých vojáků, kteří měli každý semestr povolen studijní pobyt v Praze, Brně či Příbrami, případně i jinde. Zbývající příslušníci UHA byli v detašovaných pracovních oddílech, které vznikaly a zanikaly podle aktuálních potřeb a většinou čítaly několik desítek mužů, ale ve velkých městech (např. v Praze, Brně či Pardubicích) působilo současně více oddílů. Na počátku 20. let existovaly tyto oddíly asi na 70 místech v celé republice, přičemž v českých zemích se jednalo přibližně o čtyři desítky lokalit (ZILYNSKYJ, 1994, s. 25, 77), postupně se však jejich počet snižoval.

Situace se změnila po definitivním mezinárodním rozhodnutí o připojení východní Haliče k Polsku na jaře 1923. Josefovskému táboru byl odebrán vojenský status, 1. ledna 1924 přešel po poměrně složitých jednáních do kompetence ministerstva zahraničních věcí (dále MZV) a jeho vedením byl pověřen konzulární tajemník Antonín Chroust, bývalý důstojník československých legií v Rusku. Až do likvidace tábora v létě 1926 sloužil jako zařízení nazvané „Péče o Ukrajince. Tábor Josefov" k ubytování bývalých vojáků i uprchlíků a jejich rodin na přechodnou dobu, než se rozhodnou, zda se vrátí domů do Polska či na sovětskou Ukrajinu, odejdou dále na západ nebo zůstanou v Československu. Při mezirezortních jednáních nebyla dořešena otázka vojenských pracovních oddílů, které měly zůstat přechodně zaměstnány u vojenské správy v posádkách, kde se nacházely. V dalších měsících patrně sice byli jejich příslušníci vedeni v evidenci Péče o Ukrajince v Josefově, oddíly však nadále působily mimo tábor a postupně do konce roku 1925 zanikly (ZILYNSKYJ, 1994, s. 25, 85; NA, f. MZV–RPA, k. 132, inv. č. 93).

Repatriace Ukrajinců z polských území byla předmětem československo-polských jednání na různých úrovních od počátku 20. let, až do roku 1924 však probíhala bez výraznějších výsledků. Část bývalých vojáků i uprchlíků z Haliče se proto rozhodla k odjezdu do SSSR spolu s dalšími ruskými a ukrajinskými reemigranty. Podle pozdějších zpráv sovětské politické policie z let 1937–1938 mělo v letech 1923–1927 odjet z Československa na Ukrajinu zvláštními vlaky několik tisíc „Haličanů", z nichž řada pronikla ve službách československé rozvědky na důležitá místa v některých průmyslových odvětvích, státní správě i uniformované policii. Skutečnost však byla jiná a v letech 1924–1926 odjelo do SSSR organizovanými transporty přibližně 450 Ukrajinců, pocházejících většinou z východní Haliče (JANÁK, 2019, s. 34; RSA SBU Kyjev, f. 16). Vedle toho se ovšem na sovětskou Ukrajinu vraceli jednotlivě příslušníci všech skupin ukrajinských emigrantů v Československu. Tyto migrace probíhaly zhruba od roku 1923 do počátku 30. let, ale vzhledem k restriktivní sovětské imigrační politice se celkový počet legálních i nelegálních migrantů, tzv. přeběhlíků (perebežčici), pohyboval maximálně ve stovkách (JANÁK– JIRÁSEK, 2014, s. 19–28). Pokud se pro návrat či odchod do SSSR rozhodli absolventi ukrajinských i českých vysokých škol v Československu (viz níže), vzhledem k nedostatku kvalifikovaných odborníků v SSSR zde skutečně nacházeli bez problémů uplatnění na různých místech, a to i na vysokých školách, v kultuře, ve vědě a výzkumu. To platí i o části ukrajinských profesorů či o některých osobnostech kulturního a uměleckého života. Nutno ovšem připomenout, že většina těch, kteří uvěřili sovětské propagandě a amnestii, za to krutě zaplatila. Dříve nebo později po příjezdu do SSSR se stali oběťmi represí, které se odehrávaly ve dvou vlnách. Začaly tažením proti ukrajinské inteligenci v letech 1932–1934 a vyvrcholily za „velkého teroru" v letech 1937–1938, přičemž v lepším případě končily dlouholetým vězněním a vyhnanstvím, v horším popravou či smrtí v některé věznici nebo gulagu. Účelové dezinformace politické policie o rozsáhlé infiltraci ukrajinské ekonomiky i veřejné správy „Haličany" přitom v období „velkého teroru" sloužily jako záminka k zahájení represí proti nim (RHA SBU Kyjev, f. 16; JANÁK, 2019, s. 36 - 39).

Repatriace bývalých příslušníků UHA a uprchlíků z východní Haliče do Polska byla v první polovině 20. let minimální. Do poloviny roku 1925 se prakticky jednalo o nelegální návraty na polská území, když polský pas získalo jen 142 žadatelů z josefovského tábora (NA Praha, f. MZV–RPA, kart. 132, inv. č. 93; VHA Praha, f. Zajatecký tábor

Josefov, kart. 15). Do Československa naopak směřovaly stovky bývalých vojáků armády Ukrajinské lidové republiky, pocházejících z východních ukrajinských území, kteří uprchli z internačních táborů v Polsku. Ti přicházeli v dalších letech nejen z polského území, ale i z Vídně a dalších míst, aby zde studovali na ukrajinských a českých univerzitách a vysokých školách, kam kromě nich přicházela ve 20. letech i část ukrajinských studentů z Polska (ZILYNSKYJ, 1994, s. 31; JANÁK, 2019, s. 34).

Protože ale ukrajinská emigrace v ČSR údajně čítala v roce 1925 už jen necelých 6 000 osob, z nichž téměř třetina pocházela z východní Haliče, což přibližně odpovídá tehdejšímu stavu tábora v Josefově, probíhaly nelegální návraty Haličanů domů zřejmě daleko intenzivněji, než by se na první pohled zdálo. Téměř dvě třetiny emigrantů přitom tvořili rolníci (62 %), čtvrtinu „napůl venkovská" inteligence (25 %) a zbylých 13 % dělníci (TEJCHMANOVÁ, 1993, s. 11). Tento počet je ovšem považován za minimální, podle jiného zdroje byli Ukrajinci naopak nejpočetnější skupinou mezi emigranty z Ruska, jejichž počet je ale zveličen až na 57 tisíc. Protože žádná statistika neexistovala, za příčinu rozdílných odhadů jsou považovány „zřejmě nejasnosti v nazírání na postavení Podkarpatské Rusi v ČSR" (VEBER a kol., 1996, s. 14). Dílčí upřesnění této otázky může přinést výzkum repatriace obyvatel východní Haliče z českých zemí, který se podle dosavadních sond odehrával prostřednictvím polských konzulátů v Praze a Moravské Ostravě až ve druhé polovině 20. let.

Centry kulturní i vzdělávací činnosti mezi emigranty byly zpočátku internační tábory, v nichž působily kulturně-osvětové kroužky organizující nejen kulturní život, ale i nejrůznější vzdělávací, odborné i řemeslné kurzy. Pečovaly i o výuku dětí v základních školách a o středoškolské vzdělání pro bývalé vojáky – např. na ukrajinském gymnáziu v táboře v Josefově složilo maturitní zkoušku umožňující pokračovat ve studiu na vysokých školách asi 220 osob. Už počátkem 20. let se však české země staly centrem ukrajinského vysokého školství. Od roku 1921 působila v Praze Ukrajinská svobodná univerzita, která se sem přestěhovala z Vídně. Během prvních deseti let její existence zde studovalo 7 702 studentů různých národností, stala se centrem ukrajinského vědeckého života a zanikla až v roce 1945. Specifické postavení zaujímala Ukrajinská hospodářská akademie v Poděbradech, která vznikla v letech 1921 a 1922 jako čtyřletá odborná vysoká škola polytechnického charakteru, jež si dala za cíl pečovat především o ukrajinské

studenty přicházející z Polska, postupně jí však přibývali posluchači z Podkarpatské Rusi. Při škole vznikla různá pomocná studijní zařízení a vyvíjela i rozsáhlou vydavatelskou činnost. Zanikla až v roce 1935, kdy ji částečně nahradil Technicko-hospodářský institut s dálkovou formou studia založený v roce 1932.

Od roku 1923 v Praze působila Ukrajinská vysoká pedagogická škola M. Drahomanova připravující učitele základních škol a osvětové pracovníky, při níž v roce 1925 vzniklo i ukrajinské reálné gymnázium. Přestože škola byla v roce 1933 z ekonomických důvodů zrušena, gymnázium, přemístěné v roce 1927 do Řevnic, dále fungovalo, i když bylo v roce 1937 přestěhováno do Modřan, především díky příspěvkům soukromých osob, státní podpora byla minimální. V roce 1923 bylo založeno i Ukrajinské studio výtvarných umění, které pod tímto názvem existovalo do r. 1932, kdy ho stát přestat podporovat; poté bylo přejmenováno na Ukrajinskou akademii, která byla soukromou školou. Od roku 1921 ukrajinští studenti navštěvovali řadu fakult Univerzity Karlovy, studovali na Vysoké škole báňské v Příbrami i dalších univerzitách a vysokých školách v Brně, Bratislavě atd. O jejich potřeby pečoval Česko-ukrajinský komitét pro umožnění studia ukrajinských studentů v ČSR, který zpočátku zajišťoval hlavně jejich ubytování. Už v akademickém roce 1921/1922 tak studovalo na československých školách na 1 100 ukrajinských studentů, celkově se pak podle S. Tejchmanové v Československu soustředilo přes dva tisíce ukrajinských studentů – emigrantů, což bylo nejvíce ve středoevropských zemích a Německu (TEJCHMANOVÁ, 1993a, s. 13; VACEK, 1993, s. 36–38; VEBER a kol., 1996, s. 14, 17–18; ZILYNSKYJ, 1995, s. 26–32).

Existenci ukrajinských vysokých škol i finanční podporu ukrajinských studentů, kteří např. v roce 1924 dostávali měsíční stipendium v průměrné výši 500 Kč, umožňovaly dotace československého státu v rámci Ruské pomocné akce (RPA). Tato akce, která začala v roce 1921 jako součást pomoci obětem hladomoru v Rusku, sloužila ve 20. letech i k podpoře činnosti ukrajinských vědeckých institucí (např. Ukrajinského sociologického ústavu, Ukrajinského archivu, jehož fondy přešly později do Ukrajinského historického kabinetu, založeného v roce 1930, či Ukrajinského muzea osvobozeneckého boje), vědeckých společností (kupř. Ukrajinské historicko-filologické společnosti či Filozoficko-pedagogického spolku H. Skorovody, po jehož zániku byla v roce 1930 ustavena Ukrajinská společnost v Praze). Ukrajinské vysoké školy a vědecké instituce byly členy Ukrajinského akademického komi-

tétu, který vznikl v Praze v roce 1924 a reprezentoval ukrajinskou vědu i v mezinárodním měřítku (VACEK, 1993, s. 38–39; VEBER a kol., 1996, s. 20–21, 23–24, 26–27).

Na odborných aktivitách ukrajinské komunity v meziválečném období se podílely i profesní organizace. Už v roce 1922 vznikly Spolek ukrajinských lékařů v Československu a Ukrajinský právnický spolek, technickou inteligenci zastupovala řada asociací, z nichž se část spojila v roce 1930 ve Svazu organizací ukrajinských inženýrů v emigraci se sídlem v Poděbradech. Kulturní aktivity rozvíjel do roku 1927 také např. Ukrajinský spolek přátel knihy, k rozvoji česko-ukrajinských styků přispívalo několik spolků působících v Praze i Československo-ukrajinská jednota v Brně (VACEK, 1993, s. 39, 41; VEBER, a kol., 1996, s. 26, 38–41).

Ukrajinská inteligence a studenti představovali od druhé poloviny 20. let jen jednu část emigrace. Tu druhou tvořili bývalí zajatci a příslušníci vojenských pracovních oddílů, kteří po jejich zrušení zůstali v českých zemích. Část z nich našla práci jako zemědělští dělníci např. na Mladoboleslavsku a v okolí Prahy, popř. putovala z místa na místo a střídala zaměstnání, další se usadili ve velkých městech či místech působení dřívějších pracovních oddílů a živili se jako průmysloví nebo řemeslní dělníci. Životní podmínky této „neintelektuální" emigrace se zhoršily na konci 20. let v důsledku zpřísnění podmínek pro zaměstnávání cizinců i právně nejistého postavení emigrantů a dopadu hospodářské krize. Ten vedl počátkem 30. let i ke snížení podpor emigrantům (vysokoškolským studentům však byla garantována možnost dokončit studia) a omezení aktivit RPA, jejíž postupný útlum začal již ve druhé polovině 20. let. Nepříznivou situaci v dalších letech komplikoval příliv uprchlíků před fašismem a nacismem z Rakouska a Německa, diplomatické uznání Sovětského svazu v roce 1934 i další mezinárodně politické faktory (ZILYNSKYJ, 1996, s. 32; VEBER a kol., 1996, s. 76–79, 82–84).

Pro období přibližně od poloviny 20. let do roku 1938 je v českých zemích příznačná existence poměrně široce rozprostřené sítě ukrajinských lokálních center a komunit, vyvíjejících kulturní, spolkovou i školskou činnost. Jejich aktivity byly daleko větší v Čechách, v jejichž severní polovině se vytvořila většina těchto center, na Moravě a ve Slezsku dlouhodobě existovala především v Brně, a dále v Ostravě, Olomouci a Lipníku nad Bečvou (ZILYNSKYJ, 1995, s. 77).

O získání vlivu na Ukrajince v českých zemích soupeřilo několik politických směrů a koncepcí, které spojoval vedle odporu proti bolševikům požadavek nezávislého státu. Ukrajinská politická emigrace se zpočátku dělila do dvou hlavních proudů, přičemž emigranti z východní Ukrajiny se drželi stranou. Organizace řazené k pravicově monarchistickému proudu stoupenců hetmana Petra Skoropadského, který žil v Berlíně, měly po celé meziválečné období slabší pozice. Daleko příznivější postavení měl republikánský proud Symona Petljury, k němuž patřil Všeukrajinský povstalecký výbor, jenž vznikl v roce 1921 v Praze, nebo Svaz bývalých vojáků Ukrajinské lidové republiky se sídlem v Poděbradech. Patřila k němu i řada organizací, které zorganizovala z Polska petljurovská Ukrajinská národní rada, měl stoupence na hospodářské akademii v Poděbradech i na ukrajinské univerzitě v Praze. Třetí významný směr tvořili především příslušníci a sympatizanti Ukrajinské strany socialistů – revolucionářů (eserů), kteří si své postavení udrželi prostřednictvím řady organizací působících uvnitř ukrajinské komunity. Jednalo se např. o Ukrajinský rolnický spolek, jenž vznikl v roce 1923 a snažil se pomáhat Ukrajincům z různých sociálních vrstev a částí země pořádáním řady praktických kurzů, o Ukrajinský všeodborový dělnický svaz založený v roce 1928, který měl 400 členů a 16 poboček aj. Jejich postavení oslabilo na přelomu 20. a 30. let odmítnutí ozbrojeného boje se SSSR, po němž se od nich odklonili petljurovci, kteří s nimi do té doby často spolupracovali (VEBER a kol., 1996, s. 71–73; TEJCHMANOVÁ, 1993, s. 10–13; ZILYNSKYJ, 1995, s. 33–34).

Samostatnou kapitolu představuje působení nacionalistického proudu. Jeho počátky jsou spojeny se vznikem Ukrajinské vojenské organizace (UVO) koncem srpna 1920 na ustavujícím sjezdu v Praze, která sdružovala převážně demobilizované důstojníky a vojáky UHA, vojáky ULR a příslušníky Sičových střelců – někdejšího ozbrojeného sboru bojujícího v letech první světové války za ukrajinské zájmy v řadách rakousko-uherské armády. Původně asi stočlenná vojensko-politická organizace usilující o obnovení ukrajinské státnosti, v jejímž čele stanul plukovník Jevhen Konovalec, se měla stát podzemním doplňkem oficiální ukrajinské politiky. Těžiště její činnosti bylo na polském území (první vlna diverzních akcí se prohnala Haličí roku 1922). Rozkol organizace způsobily ideologické rozdíly i vnitřní spory ohledně pozice vůči exilové vládě Západoukrajinské lidové republiky a volby mezi teroristickou a politickou činností. Po vzniku Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN) v únoru 1929 na kongresu

konaném ve Vídni, v jejímž čele stál až do své smrti Jevhen Konovalec, zavražděný v květnu 1938 v Rotterdamu sovětským agentem Pavlem Sudoplatovem, existovala UVO formálně i nadále, v polovině 30. let však fakticky ukončila svoji činnost (SVOBODA, 1998).

V českých zemích se nacionalistický proud začal formovat s jistým zpožděním za ostatními. V roce 1923 vznikl v Poděbradech Svaz pro osvobození Ukrajiny, přejmenovaný v roce 1925 na Ligu ukrajinských nacionalistů, která měla své sekce v Praze a řadě dalších měst. V roce 1927 z ní vznikl Svaz organizací ukrajinských nacionalistů, jenž se o dva roky později změnil na OUN. Její sekretariát sídlil v Praze, kde také až do roku 1934 vycházel měsíčník Rozbudova naciji (Výstavba národa). Na Podkarpatské Rusi údajně existovala i pobočka OUN, jejíž stoupence v Československu sdružovala Ukrajinská hromada (Ukrajinská obec) s téměř 300 členy v 11 pobočkách. OUN měla vliv i na Ústřední svaz ukrajinských studentů zastřešující na tři desítky studentských spolků, na Svaz ukrajinských emigrantských organizací zahrnující pět sdružení, z nichž největší byla Ukrajinská hromada, Svaz ukrajinských skautů či Ukrajinský Sokol (TEJCHMANOVÁ, 1993, s. 12; VACEK, s. 40– 42).

Vedle menších politických subjektů, jako byli sociální demokraté, tzv. federalisté či radikální demokraté, byly nedílnou součástí politických aktivit ukrajinské emigrace i studentské organizace. K nejznámějším patřily např. Spolek studentů – emigrantů z Velké Ukrajiny, Svaz studentů – emigrantů z Velké Ukrajiny, Svaz studentů – emigrantů ze severozápadní Ukrajiny, spolek Hromada fungující od roku 1922 a Ukrajinský studentský spolek „Hromada“, který působil v letech 1923–1932 (VEBER, 1996, s. 21). V červenci 1922 vznikl na kongresu mládeže v Praze jako jednotná „zájmová“ organizace Ústřední svaz ukrajinských studentů, už v roce 1924 se však z něj vydělili „levičáci a sovětofilové“, kteří založili vlastní organizaci (TEJCHMANOVÁ, 1993, s. 13; VACEK, s. 40–41). Je snad zbytečné připomínat, že všechny ukrajinské politické i studentské organizace v Československu včetně prosovětsky orientovaných byly předmětem zájmu sovětské politické policie, která monitorovala jejich činnost a snažila se je infiltrovat svými agenty (RSA SBU Kyjev, f. 16).

Na sklonku 30. let ukrajinští emigranti považovali dobu za vhodnou pro realizaci myšlenky samostatného státu. Aktivní v tomto směru byla zejména OUN, pracující v této době v Československu většinou již v ilegalitě, a také další nacionalistická organizace Sič, založená v roce 1938 na Podkarpatské Rusi, kam se na sklonku roku začali stěhovat i ukrajinští emigranti (TEJCHMANOVÁ, 1993, s. 14).

Ve víru druhé světové války

Lubomír Hlavienka

Rozpad Československa započatý v září 1938 Mnichovskou dohodou pokračoval v březnu 1939 vyhlášením nezávislosti Slovenska a likvidací zbytku ČSR. Avšak zatímco se zraky většiny obyvatel umírajícího Československa upíraly k Praze, případně k Bratislavě, pokusili se i Rusíni o ustavení vlastního státu Karpatská Ukrajina. Maďarská vláda si však v duchu revizionistických politických cílů nárokovala i zbytek území Podkarpatské Rusi, který nebyl obsazen Maďary po 1. vídeňské arbitráži na podzim 1938. To ve dnech 14. až 18. března 1939 vyústilo v krátký konflikt mezi maďarskými vojsky a ukrajinskými nacionalisty. Tento zapomenutý střet a následné maďarské perzekuce si vyžádaly možná i několik tisíc obětí (ŠNICER, 2016). Stát Karpatská Ukrajina tak byl zlikvidován jen po několika dnech své existence.

Příchod maďarské armády a nastolení nové správy na Podkarpatské Rusi odstartovaly migrační vlnu, vycházející z tohoto dříve nejvýchodnějšího cípu ČSR a směřující do českých zemí. Prvními Ukrajinci z Podkarpatské Rusi, kteří přicestovali do protektorátu, se stali vojáci bývalé společné armády, kteří byli společně s českými vojáky transportováni na západ po vzniku Slovenské republiky. Jeden z transportů Rusínů se uskutečnil dne 21. března, kdy byli ve třech vlakových soupravách odvezeni ze Slovenska společně s českými vojáky. Jejich cílovou destinací se stal Kostelec na Hané (VHA Praha, f. Slovenská armáda 1939–1945, krab. 15, inv, č. 19/4). Do protektorátu však neputovali všichni Rusíni ze Slovenska a část z nich byla za německé a maďarské asistence dle rozkazu MNO z 18. března transportována na Podkarpatskou Rus (VHA Praha, f. Slovenská armáda 1939–1945, krab. 13, inv. č. 17/5). Během března 1939 následovali další emigranti, kteří byli svědky krátké existence a rychlého konce Karpatské Ukrajiny. Tito lidé přicházeli především do velkých metropolí, takže se hlavními centry ukrajinské emigrace stala Praha a Brno. Vyvrcholením této vlny utečenců se stal příchod bývalého předsedy vlády a později i prezidenta Karpatské Ukrajiny, jímž byl Augustin Vološin. Společně s ním přicestovalo do Prahy i několik ministrů vlády tohoto mezinárodně neuznaného státu (ZILYNSKYJ, 2002, s. 41–42).

Nastolení německé okupační vlády v protektorátu znamenalo i radikální proměnu dosavadního modelu ukrajinského národního života. Ačkoliv Vološin a jeho ministři přijeli do Prahy v naději, že se jim zde podaří vytvořit exilové centrum Karpatské Ukrajiny, coby předstupeň pro budoucí obnovení tohoto státního celku, museli se rychle smířit se skutečností, že Ukrajinci nepředstavovali pro Němce partnery pro jakákoliv jednání, tím méně potenciální spojence pro tažení proti SSSR. I z těchto důvodů byli Ukrajinci nuceni pod tlakem gestapa ukončit činnost většiny svých emigrantských spolků. Aktivní zůstaly jenom některé ukrajinské školy, jejich činnost byla ale během války značně problematická (ZILYNSKYJ– KOČÍK, 2001, s. 83–84).

Významným přelomem se pro ukrajinskou emigraci stal červen 1941, kdy německá armáda a vojska některých jeho spojenců podnikla rozsáhlou pozemní invazi do Sovětského svazu. Již v průběhu prvních dní války vypuklo na některých místech západní Ukrajiny povstání proti sovětské moci. Naděje ukrajinských nacionalistů doma i v zahraničí tak pochopitelně opět směřovaly k možnosti vyhlášení nezávislé Ukrajiny. Ukrajinská reprezentace považovala za své centrum nejprve Lvov a později od září 1941 Kyjev, kam zamířili i někteří ukrajinští studenti, působící v Praze. Avšak německé plány s Ukrajinou byly diametrálně odlišné a nezahrnovaly vznik samostatného státu, naopak již v průběhu roku 1941 se Němci pokusili aplikovat svůj tzv. Hladový plán, který vedl k tomu, že tisíce Ukrajinců v Charkově a později i v Kyjevě zemřely hlady, když Němci zamezili přísun potravin do těchto metropolí (SNYDER, 2013).
Naděje ukrajinských nacionalistů byly uhašeny na přelomu let 1941/42, kdy došlo k zatýkání čelních politických činitelů, z nichž byli někteří přímo fyzicky zlikvidováni. V českých zemích se v r. 1941 snažili stoupenci ukrajinské nezávislosti agitovat za nezávislý stát, bez ohledu na německé zájmy, či pak přímo proti zájmům německým. Krach nadějí ukrajinských nacionalistů v r. 1941 se projevil i v protektorátu, v němž došlo k zatýkání zdejších ukrajinských studentů, kteří chtěli pracovat na ustavení nezávislé Ukrajiny. Někteří ukrajinští studenti a veřejní činitelé tak na základě svých politických preferencí byli vězněni v Terezíně, nebo v pankrácké věznici (ZILYNSKYJ–KOČÍK, 2001, s. 84). Celkový rozsah těchto proti-ukrajinských represí v protektorátu ovšem zůstává nadále nejasný (ZILYNSKYJ, 2002, s. 46).

Po německém vpádu do SSSR a ovládnutí Ukrajiny se do českých zemí dostalo i množství Ukrajinců, kteří sem byli odesláni německými úřady na práci. Jejich množství ale nebylo nijak vysoké, jelikož ukrajinští dělníci směřovali za prací především do Říše, v českých podmínkách bychom je ve větším množství našli jen na území Sudet, případně pak na Těšínsku (GAWRECKI, 2003, s. 386; ZILYNSKYJ, 2002, s. 47). Další možností, jak se během války mohli dostat Ukrajinci na území českých zemí, bylo zajetí. V důsledku zhroucení Rudé armády v červnu a červenci 1941 získal wehrmacht miliony zajatců a tento proud neochaboval ani v následujících měsících, kdy u Kyjeva, Brjansku a Vjazmy bylo celkem zajato více než 1,3 milionu sovětských vojáků. Celkem jenom během r. 1941 skončilo v zajetí možná až 5,5 milionu sovětských vojáků (SOLONIN, 2010, s. 384), a ačkoliv byla úmrtnost v německých zajateckých táborech v r. 1941 a v zimě 1941/42 úděsná (SNYDER, 2013, s. 180–183), tak přeživší vojáci, mezi nimi i Ukrajinci, byli transportováni do táborů ve střední Evropě.

Po porážce německé 6. armády u Stalingradu se pohled Němců na Ukrajince přece jenom proměnil. Představitelé ukrajinské emigrace doufali, že vytvoření samostatných ukrajinských ozbrojených jednotek, zařazených pod německé velení, může posloužit jako zárodek budoucí ukrajinské armády, která by neměla již nic společného s nacistickým Německem. Pod německým dohledem a s podporou ukrajinských nacionalistů byl v r. 1943 prováděn ve východní Haliči nábor do ukrajinské divize, jíž se stala 14. Waffen-Grenadier Division der SS, jejíž personál byl školen i v českých zemích. Mimo výcvikového prostoru u Brna se dále jednalo o prostory kolem Benešova a podél řeky Sázavy. Pobyt mužů této divize v českých zemích byl ale značně problematický, zejména vzhledem ke skutečnosti, že ukrajinská divize byla zařazena do stavu jednotek SS (ZILYNSKYJ, 2002, s. 49–50). Velké kontroverze budilo nasazení divize i později, jelikož jeden z jejích pluků byl na podzim r. 1944 nasazen na území Československa, když se podílel na pacifikaci povstání na Slovensku (WILLIAMSON, 1996, s. 124).

S blížící se frontou se na území českých zemí dostalo v letech 1944 a 1945 další množství ukrajinských emigrantů, kteří ve strachu z pomsty ze strany sovětských orgánů, či z neochoty opět žít pod sovětskou vládou prchali na západ. Tito uprchlíci ale v českých zemích nepobyli příliš dlouho, jelikož ve chvíli, kdy se stalo zřejmým, že Rudá armáda obsadí i české země, odešly na území americké okupační zóny v Německu (ZILYNSKYJ–KOČÍK, 2001, s. 84).

Ti Ukrajinci, kteří zůstali v českých zemích, museli již krátce po příchodu Rudé armády v květnu 1945 čelit hrozbě, kterou pro ně představovala činnost NKVD a jednotek SMERŠ (vojenského zpravodajství). Tyto jednotky přišly v závěsu za frontovými útvary a již během 11. a 12. května 1945 byli zadrženi první pražští Ukrajinci a Rusové. Další zatýkání následovala krátce na to, a nejenom v Praze, ale i v dalších centrech ukrajinské emigrace, jimiž byly Poděbrady, Liberec, či Mladá Boleslav. Zatýkání se dotklo i všech dostupných představitelů předválečné Karpatské Ukrajiny. Ačkoliv zatýkání a následné deportace do SSSR proběhly nejvíce v květnu, tak pro zbývající ukrajinské emigranty znamenal jisté uklidnění až odchod Sovětů na podzim 1945 (ZILYNSKYJ, 2002, s. 56–57).

Konec války přinesl proměnu složení Ukrajinců žijících na území ČSR. Na jedné straně bylo množství příslušníků staré emigrace násilně odvlečeno na východ sovětskými bezpečnostními jednotkami. Namísto nich přicházeli do českých zemí příslušníci 1. československého armádního sboru v SSSR, kteří se rekrutovali ve velké míře z mužů pocházejících z oblasti Podkarpatské Rusi. Společně s nimi přicházeli pochopitelně i jejich rodinní příslušníci, stejně jako civilní uprchlíci z této oblasti odstoupené Sovětskému svazu. Jejich národnostní vymezení je ale velmi problematické, jelikož jenom někteří by se dali označit za Ukrajince, naopak další byli spíše ruské jazykové orientace. Nicméně v rámci sboru bylo pro ně všechny vyhrazeno označení zakarpatští Ukrajinci (ZILYNSKYJ, 2002, s. 58). Mimo nich tvořili další velké kontingenty vojáků přicházejících z Ukrajiny muži naverbovaní v r. 1944 na Volyni. V tomto případě se však jednalo o Čechy, jejichž předci se na Volyň přestěhovali v 19. století.

Po květnu 1945 se nejen pro vojáky Svobodova sboru, ale i pro tisíce dalších otevřela možnost přestěhovat se do ČSR. Příchod tzv. reemigrantů z Podkarpatské Rusi (či též Karpatské Ukrajiny) umožnila mezinárodní smlouva podepsaná mezi ČSR a SSSR 29. června 1945 (ČAPKA–SLEZÁK–VACULÍK, 2005, s. 163). Jednalo se často o muže, kteří se narodili s čs. státním občanstvím, avšak byli to Ukrajinci. Ti velmi těžce hledali své místo v poválečném Československu, zvláště když jejich domovina byla nakonec postoupena Sovětskému svazu (ZILYNSKYJ, 2002, s. 58). Další Ukrajinci přicestovali před únorem 1948 do ČSR společně s reemigranty z Rumunska. Jejich příchod byl umožněn podepsáním protokolu o reemigraci dne 13. července 1946 (ČAPKA–SLEZÁK–VACULÍK, 2005, s. 163). Předkové těchto lidí přišli do Rumunska v 19. století ze severový-

chodu Slovenska. Národnostně se jednalo o obtížně vymezitelnou skupinu, jež bývala označována za Slováky, Rusíny i za Ukrajince. Tito nově příchozí ve velké míře směřovali do pohraničních regionů, které byly v důsledku odsunu Němců vylidněné.

Po skončení války se také začal obrozovat ukrajinský spolkový život v ČSR. Ačkoliv početně se velikost ukrajinské menšiny v zemi rovnala předválečným hodnotám, jejich postavení bylo zcela odlišné. Krach čs. národnostní politiky v letech 1918–1938 znamenal, že menšinová problematika se stala obzvláště choulostivou. Jisté protimenšinové tendence se projevily již v Košickém vládním programu z dubna 1945 a též i Ústava 9. května 1948 v tomto trendu pokračovala a o menšinách v podstatě nehovořila (PETRÁŠ– PETRŮV–SCHEU, 2009, s. 96). Tyto proměny menšinové politiky se odrazily i na Ukrajincích. Ještě v r. 1945 zanikly poslední ukrajinské školy a často na základě úředního tlaku ukončila svou činnost i většina národnostních spolků a institucí. Ukrajinci v ČSR se tak dostali do pozice bezprávného společenství, jež mělo omezenu možnost pěstovat své národní zvyky a tradice, stejně jako udržovat kontakty s Ukrajinou (ZILYNSKYJ–KOČÍK, 2001, s. 85).

Pro české historické povědomí se stal nejkontroverznějším příkladem přítomnosti Ukrajinců v českých zemích po druhé světové válce pokus některých sotní (setin) UPA o průchod do americké okupační zóny v Německu. Tyto jednotky ukrajinských nacionalistů byly postupně vytlačeny ze Sovětského svazu i z jihovýchodního Polska. Přechod přes Československo pro ně znamenal na jedné straně řadu obtíží i lidských ztrát, na straně druhé ale i poslední naději, jak uniknout sovětské moci, jíž se odvážili postavit. Čs. vláda se pokoušela těmto ozbrojeným skupinám čelit a na Slovensku, později pak na Moravě i v Čechách tak můžeme sledovat řadu drobných bojů, jež trvaly cca do konce roku 1947 (ZILYNSKYJ, 2002, s. 64–65). Ačkoliv se v tomto případě nejednalo o početně velké množství Ukrajinců a tito lidé neměli ochotu zůstat déle na území ČSR, jejich postup znamenal zkomplikování českého postoje k Ukrajincům.

Ukrajinci a Rusíni v českých zemích po roce 1948

Ondřej Kolář

V době nástupu komunismu žily v ČSR tři hlavní skupiny Ukrajinců, resp. Rusínů. Šlo o příslušníky či potomky meziválečné emigrace, soustředěné především v Praze a dalších větších městech, dále o autochtonní východoslovenské Rusíny a v neposlední řadě o osoby, které opustily Podkarpatskou Rus po její anexi Sovětským svazem. Zatímco první dvě skupiny mohly navázat na starší organizační a spolkové struktury, nově příchozí byli z velké části rozptýleni v různých oblastech republiky. Vzhledem k odlišnému politickému a sociálnímu vývoji v předchozích dekádách existovala mezi třemi kategoriemi relativně omezená spolupráce a provázanost. Statistické podchycení reálných počtů Ukrajinců a Rusínů v daném období je nesnadné, jelikož přihlášení se k uvedeným identitám se mohlo stát důvodem k perzekuci. Stejně tak dobové úřední relace obě skupiny často zjednodušeně evidovaly jako „Sověty" nebo „osoby původem ze SSSR".

Období kolem tzv. únorové krize roku 1948 spojené s nástupem komunistického režimu přineslo likvidaci většiny dosud přežívajících symbolů ukrajinské identity v Československu. V první fázi docházelo především k odstraňování stop meziválečné emigrace ve veřejném prostoru, záhy však represe a restrikce postihly také náboženský a kulturní život východoslovenských Rusínů. Koncem března zlomového osmačtyřicátého roku výnosem Zemského národního výboru v Praze zaniklo Muzeum osvobozovacího boje Ukrajiny, jedno z posledních reziduí spolkového života meziválečné ukrajinské emigrace. V září téhož roku se pod tlakem politického vývoje „dobrovolně" rozpustila také prosovětsky orientovaná krajanská organizace Osvita (ZILYNSKYJ, 1994, s. 66–68). Velká část členů tohoto a dalších sdružení posléze vstoupila do Klubu sovětských občanů v ČSR, který měl jako nově formovaná zastřešující organizace převzít roli starších spolků. Ve stejné době lze pozorovat rovněž omezování ukrajinského školství na východním Slovensku (GAJDOŠ–KONEČNÝ–MUŠINKA, 1999, s. 90–93). „Tvrdý kurz" nastolený novým režimem proti projevům ukrajinského autonomismu či separatismu potvrzoval také vykonstruovaný soudní proces se skupinou kolem řeckokatolického kněze a básníka Štefana Sevastijana Sabola (1909–2003) v prosinci 1948.

Prešovský rodák ze slovensko-ukrajinské rodiny Sabol dokázal před přelíčením uprchnout na Západ, většina obviněných měla méně štěstí. Charakteristické je, že rétorika obžaloby a dobového československého tisku národně angažované Ukrajince paušálně označovala jako banderovce (JURÍČKOVÁ, 1999). Proces proti „Sabolově skupině" předznamenal následnou kampaň proti řeckokatolické církvi, jejíž činnost úřady roku 1950 zakázaly. K 28. dubnu řečeného roku zanikla prešovská eparchie jako zastřešující orgán řeckých katolíků v tehdejší ČSR. Obnovení činnosti přišlo až s politickým uvolněním roku 1968 (BOCIURKIW, 1982; GAJDOŠ–KONEČNÝ–MUŠINKA, 1999).

Ukrajinci usazení v Československu, kteří usilovali o zachování etnické, kulturní či konfesní identity, tak od konce 40. let 20. století postrádali oficiální prostor pro kolektivní sebeprezentaci. Náboženské a společenské aktivity tak nezřídka probíhaly ilegálně. V letech po smrti Stalina a skončení korejské války roku 1953 se díky jistému zmírnění „třídního boje" situace začala pozvolna lepšit. Rostla tolerance státní moci vůči ukrajinským nepolitickým aktivitám. V Praze a dalších větších městech se v polovině 50. let začaly utvářet ukrajinské vlastivědné kroužky, oficiálně určené především východoslovenským Ukrajincům pracujícím v Čechách a na Moravě. Další etapu obnovování veřejného života ukrajinské menšiny pak představovalo zakládání folklorních a národopisných souborů. I ty však často čelily různým omezením a zákazům ze strany státní moci. Zejména během 60. let došlo také k obnově a posílení vazeb mezi pražskými Ukrajinci a kulturními kruhy ve východoslovenském Prešově. Obecně tak lze hovořit o celoukrajinském charakteru formujících se kulturních sdružení (ZILYNSKYJ, 1994, s. 69–71).

Ve prospěch ukrajinských kulturních počinů, koncipovaných v prorežimním či alespoň apolitickém duchu, hovořil také rozvoj ukrajinistiky, která se v průběhu 50. let 20. století prosazovala jako progresivní a respektovaná vědní disciplína. Zatímco v meziválečné éře etnografický a jazykový výzkum cílil především na prostředí československých Ukrajinců a Rusínů, po roce 1945 se předmětem bádání stávala zejména samotná Ukrajina coby největší z evropských svazových republik SSSR. Díky tehdy populárnímu odbornému i publicistickému zájmu o etnografii a folklor se tak ukrajinské kulturní akce v ČSR stávaly když ne přímo podporovaným, tak přinejmenším tolerovaným jevem (srov. HLAVÁČEK – VONDRÁKOVÁ-BORTLOVÁ, 2018; ZILYNSKYJ, 1968). Např. v roce 1950 vyšla tiskem uznávaná a ve své době populární antologie Ornesta Zilynského Ukrajina zpívá.

Postupné propojování ukrajinských a rusínských sdružení v 50. letech vyvrcholilo integrací do Kulturního svazu ukrajinských pracujících ČSR, později ČSSR (KSUT) se sídlem v Prešově (ZILYNSKYJ, 1994, s. 69–71). Aktivity KSUT se z počátku koncentrovaly na východoslovenské ukrajinsky hovořící obyvatelstvo, inkorporace Ukrajinců rozptýlených v českých zemích byla postupná. Teprve v roce 1966 došlo ke zřízení pražské sekce KSUT. Sílící ambice a obnovující se sebevědomí ukrajinské komunity v ČSSR dokládá konflikt tuzemských Ukrajinců a ukrajinistů s konzervativními marxisty ze sovětské delegace na Mezinárodním kongresu slavistů v Praze počátkem srpna 1968. Neslučitelnost oficiální sovětské prezentace ukrajinské reality s postoji československých Ukrajinců ukázaly také Dny ukrajinské SSR konané téhož roku (ZILYNSKYJ, 1994, s. 71). V období „Pražského jara" jsme tedy svědky poměrně výrazného a sebevědomého veřejného vystupování československých Ukrajinců a ukrajinistů.

Srpen 1968 a jeho následky samozřejmě znamenaly opětovnou změnu kurzu. Jednání o federalizaci Československé socialistické republiky, odehrávající se na pozadí pozvolna nastupující normalizace, s sebou přineslo debatu o postavení Ukrajinců ve státě. Objevily se úvahy o zřízení Ukrajinského kulturně-osvětového svazu, jehož předlohou se – soudě dle názvu a předpokládaného účelu – patrně stal Polský svaz kulturně-osvětový (PZKO) (srov. ZAHRADNÍK, 1998). Velký zájem o zamýšlenou iniciativu projevili čeští a moravští Ukrajinci, mezi nimi četní exponenti předúnorových krajanských organizací. Snad právě jejich účast patřila k důvodům, proč státní úřady nakonec stanovy spolku neschválily a odložily celý projekt ad acta. Po federalizaci republiky během 70. let následovalo určité uzavírání se ukrajinských komunit a spolků na Slovensku a výrazné omezení vazeb s Ukrajinci v Čechách a na Moravě.

Ti vlivem okolností značně utlumili své veřejné projevy. K výjimkám patřilo působení hudební skupiny Ignis („Oheň léčí"), kombinující prvky tradičního folkloru s moderními uměleckými směry. Význam hudebního tělesa tkvěl také v jeho integračním potenciálu, jelikož mezi osazenstvem mimo zakladatelů z pražské ukrajinské komunity figurovali také rodáci z Prešovska a Zakarpatské Ukrajiny stejně jako etničtí Češi. Netřeba zdůrazňovat, že činnost skupiny Ignis, stejně jako dalších nepočetných ukrajinských kulturních iniciativ, probíhala pod dlouhodobým dohledem Státní bezpečnosti (ZILYNSKYJ, 1994, s. 73). Nástup normalizace vedl rovněž k jistému útlumu ukrajinistického bádání. Zdů-

razňování ukrajinské svébytnosti a identity se konzervativním kruhům, tehdy dominujícím mezi československými a sovětskými komunisty, stále jevilo jako potenciální hrozba.

V daných podmínkách měla většinová veřejnost o ukrajinských reáliích a o Ukrajincích v ČSSR jen mlhavé povědomí. Reminiscence na přináležitost někdejší Podkarpatské Rusi k meziválečné ČSR byly režimem potlačovány a s ubýváním pamětníků mizely z kolektivní paměti. Rozptýlené ukrajinské komunity v Československu byly z pohledu většiny prakticky „neviditelné" či přinejmenším nedůležité. Ani představitelé disentu, v 70. a 80. letech intenzivně spolupracující především s polským prostředím, nejevili o ukrajinskou otázku vážnější zájem. Protesty ukrajinských intelektuálů a studentů proti invazi vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR nevzbudily výraznější ohlas („BOZ", 2018).

Ukrajina tak v obecném vnímání zůstávala jen jednou z relativně „vzdálených" a „cizích" součástí Sovětského svazu. Jako taková se stávala jedním z terčů satiry a lidové tvořivosti, jak dokládá např. parodická trampská píseň „Ukrajina, Donbas". V případě komunistického politika Vasila Biľaka (1917–2014) se jeho „ukrajinský", resp. rusínský původ stával terčem pejorativních žertů (NEJEDLÝ–ŠOFAR, 2016).

Obnovu ukrajinského kulturního života v českých zemích pak přinesl až rok 1989. Shodou okolností právě den po slavné manifestaci na pražské Národní třídě, 18. listopadu, se na Slovanském ostrově konal ukrajinský koncert spojený se vzpomínkou na básníka Oleksandra Olese (1878–1944), představitele meziválečné ukrajinské emigrace a kritika stalinismu. První ukrajinskou organizační složkou v nových podmínkách formující se demokratické společnosti se již v prosinci revolučního roku stala národní sekce uvnitř Občanského fóra. Na jaře následujícího roku se ustavilo Sdružení Ukrajinců v ČR, z počátku zahrnující především pražské Ukrajince. Z této asociace se roku 1994 vydělila Ukrajinská iniciativa v ČR. Paralelně docházelo k vytváření stavovských a tematických menšinových sdružení stejně jako k vydávání ukrajinských periodik (ZILYNSKYJ, 1994, s. 73–75).

Poslední dekáda 20. století také přinesla zásadní kvalitativní i kvantitativní změny ve skladbě ukrajinské populace v českém prostředí. Rozdělení Československa v roce 1993 znamenalo omezení kontaktů české veřejnosti s kulturním okruhem východoslo-

venských Rusínů na naprosté minimum. Především však po rozpadu SSSR a RVHP začala rozsáhlá pracovní imigrace Ukrajinců do ČR. V roce 2009 pak již 132 tisíc ukrajinských občanů tvořilo nejpočetnější skupinu cizinců v Česku. V roce 2017 české úřady evidovaly 117 tisíc občanů Ukrajiny.

Rozličná statistická data však mohou podat toliko částečný obraz (KRAUSOVÁ, 2014). Ne všichni obyvatelé ČR, kteří se etnicky identifikují jako Ukrajinci či Rusíni, jsou občany Ukrajiny. Jen v roce 2017 získalo české občanství téměř 1 900 Ukrajinců (Cizinci v ČR v letech 2004–2017). Tato skutečnost dokládá pokračující integraci nové, polistopadové generace ukrajinských přistěhovalců do české společnosti.

Zatím poslední citelný impuls pro migraci Ukrajinců do ČR nastal po roce 2014 v souvislosti s propuknutím rusko-ukrajinského konfliktu. S ním spojené události znamenaly také rozsáhlou politizaci ukrajinské problematiky v českém prostoru včetně pokusů o angažovanou reinterpretaci role Ukrajiny ve zlomových dějinných událostech let 1945 a 1968. Důsledkem této debaty se také stává určitá polarizace v pohledu současné české společnosti na ukrajinskou menšinu (ŠAJTAR, 2015; TOMEČKOVÁ, 2018).

Vedle Ukrajinců, kteří v posledních třech dekádách představují jednu z nejviditelnějších národnostních menšin, existuje v České republice nepříliš mediálně a společensky reflektovaná rusínská komunita, kterou reprezentuje především Společnost přátel Podkarpatské Rusi a Občanské sdružení Rusínů a přátel Podkarpatské Rusi. Počet osob hlásících se k rusínské národnosti se pohybuje kolem 1 100.

Ukrajinci v České společnosti po roce 1989

Gábor Oláh, Dušan Janák ml.

Jak již bylo zmíněno v první kapitole, Ukrajinci jsou zdaleka nejpočetnější skupinou cizinců pobývajících na území České republiky. Počet osob s ukrajinským státním občanstvím vzrostl z čísla 14 230 evidovaného v roce 1994 na 131 302 v roce 2018. V tabulkách číslo 1 a 2 přinášíme přehled vývoje počtů největších skupin cizinců v České republice za poslední čtvrtstoletí. Jedná se o skupiny sestavené na základě státního občanství. Jak víme z kapitoly věnované problematice rozpoznání národnosti, státní občanství s národností silně koreluje, ale nepřekrývá se plně. Nicméně se jedná o dobře použitelnou kategorii již proto, že v úředních statistikách týkajících se cizinců se vychází především ze státní příslušnosti a státního občanství. Kategorie národnosti se do oficiálních statistik dostává nejvíce ve sčítáních lidu a zde tvoří relativně dost zjednodušenou kategorii, která byla v historii sčítání lidu nejednotně měřena nejčastěji buď subjektivní deklarací, nebo mateřským jazykem.

Tabulka č. 1 Deset nejpočetnějších skupin cizinců v ČR podle státního občanství v letech 1994–2008

státní občanství	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Cizinci v ČR, celkem	104 343	159 207	199 152	210 311	220 187	228 862	200 951	210 794	231 608	240 421	254 294	278 312	321 456	392 315	437 565
Slovensko	16 776	39 725	50 255	52 178	49 621	40 362	44 265	53 294	61 102	64 879	47 354	49 446	58 384	67 889	76 034
Ukrajina	14 230	28 158	46 303	43 402	52 684	65 883	50 212	51 825	59 145	62 282	78 263	87 789	102 594	126 721	131 921
Polsko	20 021	23 053	24 491	25 019	22 156	18 278	17 050	16 489	15 996	15 766	16 255	17 810	18 894	20 601	21 710
Vietnam	9 633	14 213	17 620	20 950	22 875	24 824	23 566	23 924	27 143	29 046	34 179	36 833	40 779	51 101	60 255
Německo	4 195	5 563	5 875	5 927	6 248	6 112	4 968	4 937	5 183	5 188	5 772	7 187	10 109	15 700	17 496
Jugoslávie	4 026	4 824	5 007	3 826	3 854	4 106	3 580	3 269	3 204	-	-	-	-	-	-
Spojené státy	3 490	4 415	4 116	3 805	3 851	3 801	3 238	3 160	3 362	3 264	3 750	3 952	4 212	4 452	5 272
Rusko	3 611	4 387	6 697	8 938	10 029	16 906	12 964	12 423	12 813	12 605	14 743	18 273	18 564	23 278	27 086
Bulharsko	3 772	4 282	4 302	5 584	5 959	5 030	4 018	4 101	4 183	4 330	4 447	4 551	4 635	5 021	5 922
Čína	2 907	4 210	4 774	4 501	4 194	4 328	3 551	3 309	3 196	3 031	3 421	3 580	4 157	4 978	5 203

Tabulka č. 2 Deset nejpočetnějších skupin cizinců v ČR podle státního občanství v letech 2008–2018

státní občanství	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Celkem cizinci	437 565	432 503	424 291	434 153	435 946	439 189	449 367	464 670	493 441	524 142	564 345
Ukrajina	131 921	131 932	124 281	118 932	112 549	105 138	104 156	105 614	109 850	117 061	131 302
Slovensko	76 034	73 446	71 780	81 253	85 807	90 948	96 222	101 589	107 251	111 804	116 817
Vietnam	60 255	61 115	60 289	58 205	57 300	57 347	56 609	56 900	58 025	59 761	61 097
Rusko	27 086	30 297	31 807	32 377	32 961	33 138	34 416	34 710	35 759	36 642	38 033
Polsko	21 710	19 273	18 242	19 058	19 235	19 452	19 626	19 840	20 305	20 669	21 279
Německo	17 496	13 792	13 871	15 763	17 149	18 507	19 687	20 464	21 216	21 261	21 267
Bulharsko	5 922	6 403	6 927	7 435	8 222	9 132	10 058	10 984	12 250	13 795	15 593
Rumunsko	3 615	4 091	4 410	4 842	5 664	6 777	7 741	9 116	10 826	12 562	14 684
Spojené státy	5 272	5 941	6 074	7 317	6 976	7 134	6 476	6 478	8 763	9 556	9 510
Mongolsko	8 569	5 745	5 576	5 385	5 306	5 287	5 461	5 986	6 799	7 895	9 075

Z přehledových tabulek je zřejmé především to, že Česká republika se stává pro cizince stále atraktivnější zemí. Jedná se však o růst nerovnoměrný: sice můžeme konstatovat rostoucí počet cizinců ze všech koutů světa, tj. jak z východních, tak západních zemí, např. Spojených států nebo Velké Británie, avšak zatímco počet občanů Spojených států se za poslední čtvrtstoletí ani ne ztrojnásobil, počet Ukrajinců se více než zdevítinásobil. Od vstupu České republiky do Evropské unie je prvenství Ukrajinců co do počtu cizinců stabilní. Odhlédneme-li od specifické situace Slováků, s nimiž nás historicky pojí neobyčejně vysoká politická, jazyková, kulturní i sociální blízkost, Ukrajinců je více než dvojnásobek každé další národnostní menšiny, resp. více než občanů jakéhokoli jiného státu.

Co se týká prostorového rozložení Ukrajinců na území České republiky, podle údajů Českého statistického úřadu z roku 2017 jich zdaleka nejvíce nalezneme v Praze (v roce 2017 to bylo 48 731 obyvatel), ve Středočeském kraji (v roce 2017 to bylo 18 396 obyvatel) a v Jihomoravském kraji (v roce 2017 to bylo 10 419). V ostatních krajích variují počty Ukrajinců od jednoho do sedmi tisíc obyvatel (Český statistický úřad: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&katalog=31032&pvo=CIZ01&evo=v57516_!_VUZEMI97-100-nezj_1&c=v23~2__RP2017MP12DP31cit. online 8. 8. 2019).

Z hlediska integrace Ukrajinců do české společnosti jsou důležité údaje o udělení státního občanství. Zároveň je třeba si uvědomit, že lidé ukrajinské národnosti, kterým bylo uděleno české státní občanství, přestávají figurovat v přehledech cizinců (Osm podmínek pro udělení státního občanství viz na stránkách Ministerstva vnitra ČR: https://www.mvcr.cz/clanek/udeleni-statniho-obcanstvi-ceske-republiky.aspx,cit. online 5. 8. 2019). Z aktuálních analýz udělování českého státního občanství je patrné, že i v této statistice Ukrajinci vedou, i když *„z hlediska mezinárodního srovnání patří Česká republika mezi nejméně štědré země v udělování státního občanství. Za období 2002 až 2013 se umístila na pátém místě od konce evropského žebříčku. V absolutních číslech bylo ve sledovaném období uděleno ve Velké Británii 77x více státních občanství oproti České republice, ale i v populačně srovnatelném Portugalsku téměř 6x více. Celkem bylo od roku 1999 uděleno státní občanství ČR 54 608 osobám, z toho 46,6 % tvořili bývalí občané Slovenska a 15 % osoby s původním státním občanstvím Ukrajiny. Z ostatních*

zemí podle původních státních příslušností žádná nepřekročila 4 %. Uvedené dvě nejpočetnější skupiny bývalých cizinců mají však ve srovnávaném období odlišný průběh. Zatímco počet žadatelů – Slováků, rok od roku klesá, protože naši sousedé využívali institut prohlášení již od začátku nového tisíciletí, počty Ukrajinců se každoročně zvyšují. Důvodem jsou rostoucí počty osob splňujících podmínku délky pobytu nutnou pro udělení občanství." (CHYTIL, 2016) Zatímco se Slováky jsme po dobu tři čtvrtě století tvořili jeden národní stát, ve kterém migrace mezi českými zeměmi a Slovenskem byla migrací vnitrostátní a mnohé z těchto česko-slovenských vazeb a migračních habitů stále přetrvává, migrace Ukrajinců do českých zemí představuje zcela jiný typ. Její současná podoba je stále ovlivněna politickými událostmi ve střední a východní Evropě přelomu 80. a 90. let, a proto se jí budeme věnovat v tomto rámci.

Ukrajinská migrace do českých zemí po roce 1989 v kontextu rozpadu východního bloku

Pro lepší porozumění životu Ukrajinců v České republice je nezbytné popsat ukrajinskou migraci v kontextu postsovětské migrace. Migrace po roce 1989 je třeba vnímat v souvislostech konce komunismu a demokratizace východního bloku. Hranice, které byly před rokem 1989 uzavřeny, se najednou otevřely a státy nastoupily na pomalou cestu liberalizace a demokratizace. Po rozpadu Sovětského svazu stála východní Evropa před velkou politickou, ekonomickou a sociální transformací. Státy, které vznikly po rozpadu Sovětského svazu, totiž čekaly stejné výzvy, a to vyrovnávání se s novou situací a samostatností. Podobně jako u nás i v postsovětských státech začali lidé cestovat na západ. Nás se to dotýkalo v tom, že tito lidé cestovali přes Českou republiku. Z hlediska migrace byly země V4 většinou jen tranzitními zeměmi, ne cílovou destinací. To se však v průběhu 90. let změnilo, a jak ukazuje graf migračního salda českých zemí v první kapitole i přehledové tabulky č. 1 a 2 v této kapitole, po roce 2005 se tento trend ještě zvýšil. O tom, že se stále více jedná o cílovou a nikoli tranzitní zemi, svědčí také tabulka č. 3, která nám ukazuje, jaké typy pobytu mezi cizinci na území České republiky od roku 1989 až do současnosti můžeme nalézt. Zřejmý je nárůst zájmu o trvalé pobyty.

Transformační procesy v Sovětském svazu a jeho socialistických satelitech výrazně ovlivnily pohyb lidí v celém bývalém východním bloku. V prostoru, kde v dekádách před rokem 1989 nebyla prakticky žádná výrazná migrace, mohli najednou lidé relativně

svobodně cestovat z jednoho místa do druhého. Cestování se stalo symbolem svobody, která se materializovala do podoby cestovního pasu. Spustila se vlna migrací ze zemí bývalého východního bloku směrem na západ.

Cestování ze zemí bývalého východního bloku už nebylo podmíněné loajalitou komunistické straně či vůli úředníků, kteří o povolení k cestování rozhodovali, nebo dokonce vynucenou kolaborací s politickým režimem. Cestování na západ samo sebou otevřelo spoustu možností a konečně i šanci na uspokojení dříve vzdálených tužeb. Na začátku devadesátých let stály několik kilometrů dlouhé fronty aut na hranicích se Západem. V Maďarsku např. vznikl fenomén zvaný "Gorenje" či „Grundig turismus", který dostal jméno po značce spotřebiče nejčastěji přivezeného z Rakouska. Po rozpadu Sovětského svazu čekala svobodné státy východní Evropy velká výzva, jak náročnou transformaci co nejlépe zvládnout. Na oficiální politiku a reformy po svém reagovali i lidé. Někteří se rozhodli, že zkusí štěstí jinde, a vyrazili hledat práci za hranicemi. Některé momenty nastalé situace by šlo vystihnout parafrází pohádkových příběhů, které známe z dětství, kdy nejmladší synové a dcery vyrazí do světa a zbohatnou. Konec konců tyto příběhy jsou univerzálně přítomné v každé kultuře a byly přítomné i v migrační realitě rakousko-uherské monarchie před první světovou válkou nebo prvorepublikového Československa.

Státy bývalého východního bloku nefigurovaly zpočátku mezi cílovými stanicemi migrantů. Země V4 stály podobně jako Ukrajina a další východoevropské země uprostřed postkomunistické transformace. Státy V4 jsou ale specifické z několika pohledů. Migrace po roce 1989 byla nová a neobvyklá a většina států na ni nebyla připravená. Francouzský historik Jacques Le Rider (2008) píše o střední Evropě jako o specifické kulturní, geografické, politické a hlavně mentální lokalitě. Území, které je známé i pod termínem Mitteleuropa, je ambivalentním „lieu de mémoire", tj. místem paměti (NORA, 1989), kde se střídají negativní, tragické a traumatické dějinné události s pozitivními událostmi z každodennosti. Střední Evropa má z hlediska migrací několik specifik, z nichž některé se dají stále zařadit do dědictví rakousko-uherské monarchie. Tento prostor je mostem mezi západní Evropou a Ruskem na východě, mezi bohatou a rozvinutou severní Evropou a Balkánem jižní Evropy (LE RIDER, 2008).

Je také specifickým kulturním prostorem, který se historicky ocitl v konfliktech mezi východem a západem, ať ideologicky (komunismus, fašismus) či kulturně (katolictví vs. ortodoxie, reformace vs. rekatolizace, islám vs. křesťanství). Migrace je také hodně propojená s minulostí, která žije dál v příbězích, rodinných vyprávěních na rovině individuální a také v kolektivní paměti ve formě institucionalizované historie. Minulost pro danou komunitu se sjednotí ve formě kulturní paměti (ASSMANN, 2001) a nese dál ty významy a hodnoty, které definují pro danou komunitu kolektivní identitu. Je tedy důležité reflektovat, jak minulost formuje současnost, vytváří stereotypy o migraci a migrantech. Jinak řečeno vnímání migrací a migrantů reflektuje politické, ekonomické a kulturní dějiny Evropy. Z hlediska migrace důležitou roli hrály nejen politické hranice, ale i hranice kulturní.

Tabulka č. 3 Cizinci trvale a dlouhodobě žijící v České republice (bez azylantů)

Pramen: Český statistický úřad, Ředitelství služby cizinecké policie Ministerstva vnitra ČR

	Celkem	v tom podle typu pobytu		
		trvalý pobyt	dlouhodobé pobyty nad 90 dnů[1)]	bez státního občanství
1989	35 561	27 325	7 899	337
1990	35 198	27 204	7 695	299
1991	38 002	28 457	9 204	341
1992	49 957	29 145	20 428	384
1993	77 668	31 072	46 070	526
1994	104 343	33 164	71 179	-
1995	159 207	39 242	119 965	-
1996	199 152	46 388	152 764	-
1997	210 311	56 797	153 514	-
1998	220 187	64 352	155 835	-
1999	228 862	66 754	162 108	-
2000	200 951	66 855	134 096	-
2001	210 794	69 816	140 978	-
2002	231 608	75 249	156 359	-
2003	240 421	80 844	159 577	-
2004	254 294	99 467	154 827	-
2005	278 312	110 598	167 714	-
2006	321 456	139 185	182 271	-
2007	392 315	157 512	234 803	-
2008	437 565	172 191	265 374	-
2009	432 503	180 359	252 144	-
2010	424 291	188 952	235 339	-
2011	434 153	196 408	237 745	-
2012	435 946	212 455	223 491	-
2013	439 189	236 557	202 632	-
2014	449 367	249 856	199 511	-
2015	464 670	260 040	204 630	-
2016	493 441	271 957	221 484	-
2017	524 142	281 489	242 653	-
2018[2)]	566 931	290 679	276 252	-

ZDROJ: ČSÚ https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech--2018-2doclnafyq (cit. online 8. 8. 2019).

Migrace není jednobarevný fenomén, ve skutečnosti vedle sebe existuje celá řada různých typů migrací. Jak již bylo zmíněno, migrace je komplexní proces, má různé motivace a důvody. Fenomén migrujících Ukrajinců je proto potřeba vnímat v širším politickém, sociálním, ekonomickém a kulturním kontextu. Ukrajina byla součástí Sovětského svazu a po rozpadu jednotného východního bloku se spustila migrace na západ, která nabývala diferencovaných podob. Česká republika byla po dlouhou dobu tranzitní zemí při pohybu na západ, ale statistiky popisující migranty s dlouhodobým trvalým pobytem v ČR ukazují, že se postupně stává zemí, která je přitažlivá pro lidi z východu jako cílová destinace (LEONTYIEVA–NEČASOVÁ, 2009).

Migrace z východu, či přesněji řečeno z bývalých zemí Sovětského svazu, není jednolitá, ale obsahuje své různé typy. Důvody a motivace k migraci jsou komplexní, dlouhotrvající a dynamické. Na základě dřívějších výzkumů (např. DRBOHLAV, 2003) se dá tvrdit, že oproti konstantní ruské migraci je stěhování Ukrajinců stále do značné míry spíše kyvadlového charakteru. To znamená, že lidé cestují za sezónní prací či z jiného krátkodobého důvodu a vrací se zpátky na Ukrajinu. Drbohlav uvádí, že nejčastější příčinou je katastrofální stav ukrajinské ekonomiky a strach o bezpečnost či politickou stabilitu v zemi (2003). Naproti tomu Leontyieva a Nečasová (2009) poukazují na to, že pracovní příležitost není jediným důvodem migrace Ukrajinců. Dalšími důvody jsou např. studium, stěhování za partnerem nebo partnerkou, sjednocení rodiny či touha po poznání nové země (LEONTYIEVA–NEČASOVÁ, 2009).

Nemůžeme opomenout ani fakt geografické a kulturní blízkosti. Na migraci je potřeba se dívat jako na komplexní fenomén, protože za motivací stěhovat se do jiného státu stojí řada důvodů. Kulturní blízkost, jak na to poukazuje Klvaňová (2017), je také zásadním faktorem pro výběr cílové země pro migranty. Česká republika není daleko, čeština pochází ze stejné jazykové rodiny a je pro Ukrajince lehce zvládnutelná. Ačkoliv k získání trvalého pobytu již nestačí pouze pobyt v zemi s přechodným pobytem po dobu pět let a je vyžadovaná jazyková zkouška, většinou to neznamená velkou bariéru. V České republice již dlouhodobě žije ukrajinská menšina, takže pro nově příchozí je jednodušší najít pomoc či podporu v jejím rámci. Česká republika je také členem Evropské unie a Schengenského prostoru a tento fakt je politicky a ekonomicky obrovská jistota. Velice

zjednodušeně je tu mnohem více stability, vypočitatelnosti a jistot, a také je tu levněji než v jiných západních zemích a dá se sem dostat snadno (LEONTYIEVA–NEČASOVÁ, 2009, s. 121). Velice důležité a praktické pro nově příchozí lidi je to, že už tady jsou jejich krajané, kteří už mají migrační zkušenost za sebou a mohou předat informace dál, pomáhat najít ubytování, práci anebo poradit, kam jít na úřady.

V devadesátých letech se z krajanské výpomoci stal migrační mechanismus tzv. "klientského systému", který funguje velice efektivně, i když jeho legitimita je sporná (NEKORJAK, 2006). Klientský systém využívá neformální sociální vztahy Ukrajinců k nalákání nových pracovních migrantů do České republiky. Nejde ale jen o získání nových lidí na práci do České republiky, ale o kompletní balík ubytování, stravy, vyřízení dokladů či nelegální práce (NEKORJAK, 2006).

Leontyieva a Nečasová (2009) poukazují v protikladu k rozšířenému názoru, podle kterého Ukrajinci přichází do českých zemí pouze kvůli práci, na to, že je tento pohled poněkud neúplný. Nezřídka jde o spojení rodiny, hledání sociální jistoty, lépe fungujícího zdravotního, sociálního a vzdělávacího systému, tedy o zlepšení kvality života. Nemůžeme tedy mluvit o příchodu Ukrajinců jako o čistě ekonomicky motivované migraci. Také je nutné dodat, že usazování migrantů, a to nejen Ukrajinců, se v čase postupně mění a vyvíjí (LEONTYIEVA–NEČASOVÁ, 2009). Migranti, kteří mají doma v zemi původu rodinu, mají kontinuální vztah a touhu se vrátit. Po uplynutí určité doby ale tuto fázi nahrazuje další, kdy namísto plánování návratu k rodině přichází ke slovu plánování příjezdu rodiny (DRBOHLAV, 2008).
V kontrastu s dřívějšími výzkumy (DRBOHLAV, 2003), podle kterých hlavní důvody migrace Ukrajinců do České republiky byly čistě ekonomické, se ve stále větší míře setkáváme s motivy vyplývajícími z celkové životní situace, podmínek a stability životního a sociálního prostředí. Dle autorek novějších výzkumů (LEONTYIEVA–NEČASOVÁ, 2009) se současné příčiny stěhování a migrace rozšiřují o strach o bezpečnost kvůli válce a vysoké kriminalitě na některých místech Ukrajiny.

Ekonomické aktivity Ukrajinců v České republice

Ačkoli se důvody k migraci množí, práce je stále jedním z hlavních důvodů migrace Ukrajinců do České republiky. I když se nejedná o důvod jediný a jeho váha relativně slábne, pořád jde o jeden z hlavních faktorů migračního pohybu. Důležité také je, že pro lidi, jimž se Česká republika stane cílovou zemí, je nezbytné se integrovat do české společnosti a kultury a práce je jedním z důležitých inkluzivních nástrojů. Leontyieva a Nečasová (2009, s. 125) poukazují na význam začlenění se na pracovní trh z hlediska strukturální integrace do společnosti. Většina registrovaných migrantů v České republice provozuje nějakou ekonomickou činnost, tedy pracuje.

Současná migrační vlna do České republiky z Ukrajiny začala na počátku devadesátých let hlavně za účelem získání práce. Nabídka pracovní příležitosti byla nejvíc motivujícím faktorem pro migranty. Podle Velvyslanectví Ukrajiny v České republice ke konci roku 2016 bylo na území České republiky evidováno zhruba 150 000 (https://czechia.mfa.gov.ua/cs/ukraine-czechia/ukrainians-in-czechia, cit. online 5. 9. 2019). pracujících lidí z Ukrajiny. Část těchto lidí získala pak povolení k pobytu na delší dobu. Velvyslanectví také uvádí, že ročně se narodí zhruba 1000 dětí ukrajinského původu s občanstvím na území České republiky.
Specifický problém představují ti pracující migranti, kterých zaměstnavatelé nenahlásí na úřadu práce. Kvůli tomu není možné získat přesný počet zaměstnaných, resp. ekonomicky aktivních migrantů, ať už Ukrajinců či pracujících z jiných zemí na českém pracovním trhu. Avšak je velkým rizikem pro pracující migranty, kteří nejsou nahlášeni do systému zdravotního a sociálního pojištění a pracují tzv. na černo, že jsou vystaveni vysoké nejistotě v případě úrazu, či zneužívání.

Pokud dočasní migranti nejsou experty, tj. vysoce kvalifikovanými odbornými pracovníky, kteří v dané zemi pracují z titulu své odborné kvalifikace, dělá většina z nich práci, kterou majoritní společnost dělat nechce. Jedná se často o nekvalifikovanou, rizikovou, neprestižní, ale žádanou práci, která bývá v odborné literatuře také označovaná jako 3D (Dangerous, Demanding, Dirty – nebezpečné, žádané, špinavé). Podle dat Českého statistického úřadu (https://www.czso.cz/csu/czso/cizinci-podle-statniho-obcanstvi-veku-a-pohlavi, cit. online 12. 11. 2019). je velká část migrantů zaměstnaná ve stavebnictví a průmyslu. Nejčastějšími příklady pracovních míst jsou v případě mužů práce pro

stavební firmu a u žen v textilním průmyslu. Novější výzkumy Leontyievy a Nečasové (2009) poukazují i na relativně se zvyšující obsazení kvalifikovaných pracovních pozic různého typu.

Další důležitý rozdíl je v tom, že vzdělaní migranti si hledají práci sami, ale méně vzdělaní a ti, kteří nemají dostatečný sociální kapitál (kontakty, na které se mohou obrátit o pomoc), se často obrací na agentury, které jim práci najdou. Další možností pro migranty, jak najít práci, je obrátit se na zprostředkovatele. Vzniká tím již zmíněný „klientský systém", pod kterým se rozumí zprostředkovatelská firma či subjekt, který se postará o potřebné doklady pro migranty, ubytuje je, stravuje je ve svých restauracích, dává jim práci ve svých firmách a organizuje jim zakázky. Komunikace mezi pracujícím migrantem a klientem je často neformální a pracovní dohoda je ústní a nepsaná. Výzkum klientského systému provedeného před 15 lety ukázal, že komunikace mezi klienty a zaměstnanci probíhá nezřídka formou výhrůžek (NEKORJAK, 2006) či končí dokonce tím, že klient odebere zaměstnanci doklady a nutí ho pracovat za nedůstojnou mzdu a v nevhodných podmínkách (GRYGAR–ČANĚK–ČERNÍK, 2006). Pracovní vztahy, které stojí na takových podmínkách, zvyšují pochopitelně nejistotu u zaměstnance, ekonomickou a celkově existenční závislost na zprostředkovateli a znemožňují integraci do české společnosti.

Jednou ze strategií, jak uniknout vyřizování pracovního povolení na úřadech, je získat živnostenský list (LEONTYIEVA–NEČASOVÁ, 2009, s. 131–134). Výhoda podnikání je v tom, že člověk je nezávislý na zaměstnavateli či zprostředkovateli a může měnit práci podle potřeby či také kombinovat více druhů práce. Větší flexibilita ale na druhé straně předpokládá, že člověk aktivně hledá pracovní příležitosti sám a je v tom úspěšný. Důsledkem změny pracovněprávního vztahu mezi migrantem a zaměstnavatelem je vznik nejistoty pro migranta i z hlediska prostředků na placení zdravotního a sociálního pojištění a předpokládá orientaci v českém legislativním prostředí. Charakter práce držitelů živnostenského oprávnění se nezřídka pohybuje na rozhraní legální a nelegální pracovní činnosti, která bývá označována jako „jen nějaká malá práce pro kamaráda", „nějaká brigáda" či „výpomoc".

Ukrajinci v české občanské společnosti

Ze srovnání dat z posledních sčítání lidu a dalších dostupných údajů vyplývá, že počet Ukrajinců v České republice ve střednědobém horizontu stále roste. Např. podle posledního sčítání lidu se počet Ukrajinců zdvojnásobil (v roce 2001 to bylo cca 22 000 lidí, v roce 2011 cca 54 000) (https://www.czso.cz/csu/czso/scitani-lidu-domu-a-bytu, cit. online 12. 11. 2019).

Ukrajinská komunita je v České republice docela aktivní. Od roku 2001 bylo založeno několik občanských sdružení a spolků, které sídlí ve větších městech:

- Ukrajinská iniciativa v České republice, která vydává časopis Porohy pro Ukrajince a informuje o kultuře a vzdělávání, http://www.ukrajinci.cz
- Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny v České republice, která se zaměřuje na osvětu a pořádání kulturních akcí, http://www.ukrajinci.cz/o-nas/svetovy-kongres-ukrajincu/diaspora-cr+c7/a-sdruzeni-ukrajincu-a-priznivcu-ukrajiny-vaceske-republice-supu+a639.htm
- Mezinárodní organizace Ukrajinsko-Evropská perspektiva, která má za cíl podporovat evropskou integraci Ukrajiny, http://u-e-p.eu/cs/startup-about-2-2/
- Asociace Ukrajinců v České republice, http://www.ukrsvaz.cz/index.php
- Ukrajinský odborový svaz v ČR, který byl založen na podporu migrantů z Ukrajiny pracujících v České republice, http://www.ukrajinci.cz/o-nas/svetovy-kongres-ukrajincu/diaspora-cr+c7/a-ukrajinsky-odborovy-svaz+a640.htm
- Mezinárodní Asociace Ukrajinců EuroMajdan, která má za cíl propagovat demokratické hodnoty, lidská práva, svobody, evropskou a transatlantickou spolupráci a podporovat integraci České republiky a Ukrajiny do evropské komunity, https://www.facebook.com/euromajdan.os/
- Ukrajinský národní dům, který slouží pro podporu ukrajinské kultury v České republice, https://www.facebook.com/ukrdimcz/
- Pražský Majdan, nezisková organizace pro podporu nezávislosti a svobody Ukrajiny, https://www.facebook.com/pg/praguemaidanblog/about/?ref=page_internal
- Sdružení Ruta, které pomáhá Ukrajincům, ale i občanům jiných států po příjezdu do České republiky, https://www.domavcr.cz/
- Ukrajinský byznys klub v ČR, jehož cílem je podpora obchodu mezi Ukrajinou a ČR.

Zdroj: https://czechia.mfa.gov.ua/cs/ukraine-czechia/ukrainians-in-czechia, cit. online 12. 11. 2019.

Kromě toho ve větších městech byly založeny ukrajinské restaurace a obchody, které svědčí o potřebách ukrajinské komunity v každodenním životě. Dále existují občanské spolky, které se zaměřují na šíření a představení ukrajinské kultury široké veřejnosti. Jedná se například o Sdružení Ukrajinců v ČR Berehyňa (https://www.facebook.com/pg/Берегиня-Berehyňa-1187775551355705/about/?ref=page_internal) nebo o taneční a divadelní soubor „Džerelo" (http://www.dzerelo.cz/). Jak uvádí ukrajinské velvyslanectví, ukrajinské organizace jsou aktivní rovněž v menších městech republiky. V Hradci Králové funguje Regionální ukrajinský spolek ve Východních Čechách, v Brně nalezneme spolek s názvem Ukrajinská iniciativa Jižní Moravy nebo v Chomutově Zvony naděje či v Liberci Řeckokatolickou oblastní charitu.

Ve snaze o zachování jazyka a kultury zdejší ukrajinská komunita organizuje pro ukrajinské děti sobotní školu s názvem Erudyt (http://www.ukrajinci.cz/o-nas/svetovy-kongres-ukrajincu/diaspora-cr+c7/a-ukrajinska-sobotni-skola-erudyt+a1415.htm). Škola poskytuje vzdělání v ukrajinském jazyce a funguje v Praze, Brně a Hradci Králové. Další možnosti pro vzdělávání dětí nabízí od roku 2017 kulturně-vzdělávací centrum „Krok". Co se týče náboženství, řeckokatolické kostely s bohoslužbami v ukrajinském jazyce jsou kromě Prahy dostupné také v Brně a Liberci.

Zajímavou iniciativou posledních let je projekt „Mezi vámi – Ukrajinci, jak je neznáte", který má za cíl seznámit širokou veřejnost s ukrajinskými osobnostmi působícími v České republice. Problém pro Ukrajince v české společnosti vidí projekt v tom, že Ukrajinci jsou zde vnímáni jako ti, kteří sem přijíždí a pracují v podřadných profesích. Cílem projektu je změnit pohled české společnosti a posunout stereotypní obraz ukrajinského dělníka, uklízečky, prodavačky, zámečníka a elektroinstalatéra tím, že zveřejňuje příběhy lidí z Ukrajiny, kteří žijí a pracují v České republice jako špičkoví vědci a vědkyně, umělci a bankéři a významně přispívají k vývoji nových technologií, rozvíjí vědu, vykazují výjimečné sportovní výkony nebo tvoří něco nového v umění.

Fotografie Jindřicha Štreita očima Ukrajinců

Dušan Janák ml., Andrea Preissová Krejčí

Mezi sociology, kteří používají kvalitativní metody výzkumu, se někdy uplatňuje metodologická zásada, že lidé, o jejichž sociálním světě sociologický text pojednává, by měli být schopni svůj svět v sociologickém pojednání rozpoznat. Pokud tomu tak není, je na místě pochybovat, zda je sociologický popis jejich světa skutečně výstižný a adekvátní. Na stranu druhou, jednou z funkcí sociologie je tzv. „oddůvěrňování důvěrného" (BAUMAN, 1996, s. 19) a nabízení nového pohledu na sociální dění, na který má každý už nějaký názor. Jak podotýká český sociolog Jan Keller, sociologové, kteří nepřinášejí nové poznatky, ale konstatují všeobecně známé banality – např. že funkcí rodiny je vychovávat děti, funkcí nemocnic léčit choré, funkcí školy vzdělávat a funkcí armády bránit stát – případně je popisují v nesrozumitelném jazyce učenců, pouze zvyšují ve čtenářích pocit, že sociologie je tak trochu zbytečnou aktivitou (KELLER, 1992, s. 95). Sociologové se vedle manifestních funkcí mají zaměřovat na tzv. latentní funkce: např. na to, jak rodina původu ovlivňuje, jaký sociální status (vzdělání, příjem, povolání) v dospělosti pravděpodobně dosáhneme, nebo kolik budeme mít dětí a v kolika letech, nebo že škola je nástrojem reprodukce sociálních nerovností a nemocnice určitou formou mocenského zařízení. Odhalování latentních funkcí však nemusí být vždy pro ty, kterých se to týká, příjemné a nemusí se s tímto obrazem ztotožňovat, ani když je podložen důkazy. Předkládat vzdělaným lidem, špičkovým lékařům nebo úspěšným podnikatelům důkazy toho, že jejich individuální úspěchy byly statisticky významně ovlivněny nejen jejich pílí, ale i jejich sociálním původem, se ve většině případů nesetká s kladným přijetím. Ani tzv. prediktory rozvodu se těm, kteří jsou zrovna v rozvodovém řízení, nezdají být adekvátním vysvětlením jejich jedinečné životní situace. Jindy však může sociologie nabídnout zkoumaným osobám užitečné zpětné zrcadlo, díky kterému si mohou vysvětlit kauzální mechanismy situací, které ovlivňují i jejich životy. Stručně řečeno, jsou oblasti sociologického zkoumání, ve kterých zpětná vazba od zkoumaných osob může přinést cenné informace, zatímco v jiných oblastech by taková zpětná vazba byla spíše kontraproduktivní.

Fotografické zobrazení nacházející se na hranici uměleckého a dokumentárního přístupu, což je přístup Jindřicha Štreita v předkládaném souboru, k takové zpětné vazbě

od zkoumaných osob přímo vybízí. Štreitovy fotografie v sobě obsahují více rovin významů, často jsou obdařeny určitou ambivalencí a absurdností, přinášejí jistou náladu, a umožňují tak více rozdílných interpretací. Je pravděpodobné, že jako většina uměleckých děl i většina fotografií bude v divácích vyvolávat různé interpretace a různé asociace, přestože se jedná o dokumentární cyklus. K rozhovorům nad fotografiemi jsme oslovili tři Ukrajinky a dva Ukrajince žijící v České republice. Komunikační partnery jsme vybírali tak, abychom měli zastoupeny jak manuální profese, tak manažerské pozice i zástupce vysoce vzdělané vrstvy působící v akademické sféře. Někteří komunikační partneři žijí v České republice řadu let, někteří přišli relativně nedávno a ještě nemají zcela jasno v tom, zda chtějí v České republice zůstat na trvalo. Dva komunikační partneři se účastnili fotografování a některé lidi zachycené na fotografiích znají osobně, tři komunikační partneři lidi na fotografiích neznají a u žádné z fotografií nevědí, kdy a kde vznikla.

Úkolem komunikačních partnerů bylo zhodnotit soubor vystavovaných fotografií jako celek a následně k jednotlivým fotografiím, které je zaujmou, přidat libovolný komentář, asociaci, a tím rozvinout smysl fotografického obrazu z perspektivy fotografované sociální skupiny. Byli také vyzváni, aby zkusili vyjádřit, co jim v souboru fotografií chybí.

Souhrnně můžeme říci, že z uskutečněných rozhovorů a komentářů vystupují do popředí tři tematické podoblasti: práce a pracovitost; rodina a příbuzní na Ukrajině; smutek a melancholie. První podoblast se týká především života Ukrajinců v České republice. Nemalá část fotografií záměrně vznikala v různých pracovních prostředích sahajících od rutinních manuálních profesí přes specializované a vysoce kvalifikované práce až k vědeckým povoláním. Práce, resp. placená práce v povolání je zároveň klíčovým prvkem sociální inkluze, v případě cizinců také jejich integrace do majoritní společnosti a rovněž je u řady Ukrajinců hlavním motivem příchodu do České republiky. Je tedy přirozeným klíčovým tématem hovorů o fotografiích i hlavním motivem některých z nich. V případě druhého tématu – rodiny – se hodně asociací a komentářů vázalo ke vztahu k zemi původu Ukrajině a rodině žijící na Ukrajině. Ale také k tomu, jak se odlišují ti, kteří mají rodinu na Ukrajině, od těch, kteří ji mají tady, ať už se jedná o ukrajinskou rodinu v České republice nebo ukrajinsko-českou rodinu. Každopádně ve všech těchto případech téma transnacionalismu a motiv vztahu k ukrajinskému prostředí v životech Ukra-

jinců žijících v České republice bylo explicitním nebo implicitním pozadím asociací a komentářů. Třetí motiv – smutek a melancholie – se vztahuje k emočnímu náboji fotografií, resp. k náladě, kterou v komunikačních partnerech fotografie vyvolávají. Zda se jedná více o Štreitův umělecký jazyk zobrazování skutečnosti, nebo o kvalitu zobrazované skutečnosti samotné, by vyžadovalo detailnější rozbor nikoli od sociologů a historiků, ale spíše teoretiků umění. Tuto úvahu necháme na čtenářích katalogu coby recipientech Štreitových fotografií. Jako sociální vědci bychom chtěli a měli dát v této části katalogu více prostoru samotným ukrajinským divákům a jejich interpretacím.

Podle mínění respondentů se Jindřichu Štreitovi podařilo vytvořit poměrně pestrou a komplexní sondu do života Ukrajinců v České republice:
„Myslím, že je tam zachyceno skoro všechno, různorodé prostředí, práce i odpočinek."
„Jsem moc ráda, že autor vybíral (...) lidi různých věkových kategorií, že nejen pracují, ale i odpočívají, zas i tu práci mají různou. Fotografie jsou moc pěkné."

Přesto komunikační partneři identifikovali několik témat, která by si podle jejich mínění zasloužila větší pozornost:
„Mně chybí ta bohatá vrstva Ukrajinců, která je v České republice. To mi moc chybí, protože Češi si myslí, že Ukrajinci jsou takoví, jak je vidíme na těch fotkách. Ale tomu tak úplně není. Jsou takoví, co jsou zámožní a bohatí, chytří a vzdělaní. Chybí mi foto z takového prostředí. Ta druhá strana Ukrajinců, kteří tady jsou, je jich hodně, ale nejsou na fotografiích. Není tu soubor bohatých, zámožných Ukrajinců, kteří podnikají a dělají něco pro Českou republiku, kteří tu zůstali. Mně to chybí. Protože všichni Češi si myslí, že Ukrajinci, co jsou tady, jsou chudí, nešťastní nebo nevím jací. Ale je i druhá strana těch Ukrajinců, co zde jsou."

„Tady ty fotky jsou většinou z té smutné strany těch dělníků, nebo té paní, co tam čepuje to pivo, ty holky, co pracují v hospodě či restauraci. Nevím, jestli to ten fotograf cítil nebo chtěl ukázat jenom tu smutnou stránku těch Ukrajinců, co jsou tady. Ale je i ta druhá strana. Když lidi přijeli sem, protože jim něco na Ukrajině neladilo, jako třeba nám, tak my jsme sem přijeli s rodinou. Užíváme si ten život tady, máme děti. Máme radost z toho, jak se učí češtinu, jak to chytají, jak jeden i druhý chodí do školy. Doma mluvíme jenom ukrajinsky. Ale kluk přijde ze školy a už začíná používat česká slovíčka: „ahoj", „čurat",

„pozor"... Začíná se chytat češtiny, začíná to být „jeho" jazyk. My jsme tady už šest let a děcka jsou tady od narození. Pro mne je to radost. A to na těch fotkách není."

Zároveň při rozhovorech vyšlo najevo, že je třeba rozlišovat mezi dvěma základními typy Ukrajinců v ČR: mezi těmi, kteří zde chtějí žít trvale, a těmi, kteří se chtějí vrátit zpět na Ukrajinu:
„Já ti můžu říct, kdo na těch fotkách přišel, má radost a zůstane tady. To je na těch fotkách vidět. Ten doktor, ta dívka v té laboratoři a ten, co pracuje na těch moderních strojích, ti tu zůstanou. Toho /u stroje/ to baví, jemu se líbí, co dělá, má zde větší možnosti dělat něco, co má výsledky."

K převládajícímu emočnímu náboji fotografického souboru jako celku můžeme uvést následující citace:
„Nejvíce se tam setkáváme s lidmi, kteří dělají manuální práce. Na těch fotkách vidím především lidi, kteří jsou zde z důvodů těžkých podmínek na Ukrajině. Ti dělníci i ti doktoři mají v očích nějaký smutek. Asi mají touhu po domově, po rodičích, po rodině atd. Protože většinou chlapi, co přijdou sami, mají ženu a děti doma. V těch očích je vidět, že jsou unavení fyzicky nebo psychicky."

„Z jedné strany, myslím si, to jsou povedené fotografie. Kvalitní. Zobrazují tu realitu, jak v dobrém, tak ve zlém. Ale celkově to stejně ve mně vyvolává smutek."

Jak však uvidíme v mnohých komentářích u jednotlivých fotografií, řada z nich byla důvodem k zasmání nebo u komunikačních partnerů zavdala k vtipkování. Možná i proto, že Štreitovy fotografie vyvolávají různorodé emoce, těší se oblibě i jeho dokumentačně laděné cykly. U většiny fotografií jsme ponechali pouze ilustrativní komentáře ukrajinských komunikačních partnerů; tam, kde jsme to považovali za sociologicky relevantní, jsme k nim doplnili také vlastní poznámku.

„Mám takovou asociaci, že to je paní, která přijela za prací do ČR a velmi dobře vaří, je pracovitá, a tím si může vydělat nějaké peníze, větší než u sebe doma. Každopádně ta paní na fotografii vypadá spokojeně."

„Vidím pracovitou ženu, tak asi první asociace je ta, že Ukrajinky dobře vaří nebo aspoň jsem to tak několikrát slyšela. Takže možná i to chtěl autor této fotografie říct."

„Mně se zdá, že to je šéfkuchařka, ne nějaká číšnička. Má černou barvu oblečení, to znamená, že je vedoucí. Nevím, jak je to tady, ale u nás na Ukrajině to znamená vedoucí místo."

„Je to kuchařka, nebude ve vedoucí pozici. Je to krasavice, každá Ukrajinka je krasavice." (smích)

„Když se bavíme o těch Ukrajinkách, tak tady v jedné hospodě nedaleko jsou dva hlavní kuchaři Češi a pět pomocnic kuchařek jsou Ukrajinky. Dělají tam ukrajinské jídlo, mají tam každý den k polednímu menu výborný boršč. Každý, kdo tam přijde a ten boršč ochutná, tak už si nic jiného nechce dávat. Zajdi si tam na oběd a objednej si boršč. Tam ale kmitají celý den, nezastaví se, na povídání o fotografiích nebudou mít čas, to tě pošlou „někam", ale podíváš se, jak to připravují, je tam dobře vidět na kuchyň a dáš si výborný boršč."

„Paní na fotografii asi natáčí pivo. Vidím jí na krku řetízek, myslím, že to je ukrajinské zlato, tak podle toho taky poznám, že to je Ukrajinka. (...) Napadá mě, že to je člen rodiny, který tady má ten podnik, manželka nebo dcera."

„(...) Ukrajinky pracují v hospodách nejen v Česku, ale i na Ukrajině, takže to je taková běžná práce a ta žena, právě tady ta paní, k tomu prostředí patří."

„Tady vím, o koho na fotografii jde, protože to je náš známý spisovatel z Ukrajiny, (...) a přijel na pozvání k nám, byl tu zrovna ukrajinský večer a on sedí a je velmi spokojený se svojí mladou ženou."

„Je to večer, na kterém se schází mnoho Ukrajinců, a fakt je ten, že mnozí prochází nostalgií, že jim chybí ta ukrajinská země. A na těch ukrajinských večerech si všichni rádi zazpívají, popovídají si, a ještě jestli přijede nějaký významný host z Ukrajiny, tak je to opravdu velká událost."

„Je to na Ukrajině docela známý spisovatel (...) a myslím si, že ta fotografie říká, že Ukrajinci docela často ukazují své city. Nějak se za to nestydí a myslím si, že je to dobře."

„Tato fotka se mi moc líbí. Ale těžko říct, jestli je to manžel (smích). Abyste náhodou nenarazil na Ukrajince při těch vašich rozhovorech nad fotografiemi, který bude její manžel. Ale to si dělám legraci. Tato fotka se mi líbí, protože ukazuje takovou pohodu po práci."

„Je vidět, že on je víc zamilovaný a ona mu to dovolila. Každý Čech má rád Ukrajinky." (smích)

Žena na fotografii není původem z Ukrajiny, i když na první pohled to nelze poznat.

„Na této fotografii to není Ukrajinka, ale je to skoro Ukrajinka, protože se věnuje ukrajinské kultuře a jazyku, perfektně umí ukrajinsky, je to studentka a doktorandka srovnávací slovanské filologie. Často jezdila na Ukrajinu, (...) vypadá jako Ukrajinka, a když byla na Ukrajině, tak nikdo nevěřil, že je Češka."

Tuto fotografii jsme do souboru umístili ještě z jednoho důvodu, abychom ilustrovali obecnější problém spojený s národní identitou, který jsme podrobněji popsali v úvodní kapitole. Je více Ukrajincem ten, kdo umí perfektně ukrajinsky, často jezdí na Ukrajinu a o dějinách a kultuře Ukrajiny ví více než kdekterý rozený Ukrajinec, nebo syn ukrajinských rodičů narozený v Česku, kterého však Ukrajina zajímá maximálně jako země, o které rádi a s nostalgií vypravují jeho rodiče? Namísto ostrých dělících čar, které rozdělují lidi do předem daných národních, ale i jiných sociálních kategorií, je na místě používat pojem národní identity. Identita je mozaikou různorodých prvků, z nichž v průběhu času některé vystupují do popředí a získávají na důležitosti a jiné se vytrácejí. Některé z těchto prvků mohou být vrozené a jiné získané, některé máme pod kontrolou a můžeme se pro ně rozhodnout, a jiné nikoli.

Zároveň je zajímavé, že z pouhé statické fotografie mohou být někomu, pro koho je ukrajinská identita žitou skutečností, některé téměř neznatelné prvky, tvořící kompozici fotografie, indikátory určité nesrovnalosti:

„Moje babička si tak také dělala ty vlasy. Ale to není Ukrajinka z venkova či Karpat, na-

vzdory tomu účesu. Jak drží tu vidličku. Je vidět, že už je tady v České republice dlouho."

Ukrajinská respondentka si povšimla toho, o čem pojednává francouzský sociolog P. Bourdieu ve své práci o třídních rozdílech. Podle Bourdieua se třídní (či obecněji řečeno sociální) rozdíly odrážejí v takových drobných detailech, jako je např. používání kapesníku, způsob používání příboru nebo hudební vkus či obliba určitých jídel. Tyto zdánlivě individuální věci jsou podle něj do značné míry determinovány sociálně a vytvářejí distinkce, které jsou na jednu stranu neuvědomované, ale na stranu druhou dobře viditelné. V tomto případě způsob držení vidličky vedl všímavou komunikační partnerku k závěru, že se jedná o Ukrajinku, která však už dlouho žije v České republice. Ve skutečnosti se jedná o Češku, která se již dlouho pohybuje v ukrajinském kulturním prostředí. Vtipný komentář, který vypovídá spíše o „distinkcích" používaných v ukrajinské politice přidal se smíchem jiný komunikační partner: *„Takový účes nosí politička Julie Timošenková [Юлія Тимоше́нко]. To je ukrajinský účes."*

Následující první citace, která pochází od účastníka fotografované situace, přináší nejen realistický popis, ale také interpretaci k hudebnosti jako určité charakteristice Ukrajinců i jako motiv kulturní blízkosti s Čechy.

„Na fotografii je jedna z nich opravdu Ukrajinka, paní, díky níž tady byl založen sbor a nyní v menším množství lidí existuje, (...) krásně hraje na housle a vždycky tu hudbu prožívá. Ta druhá holčina je také Ukrajinka a je hodně nadaná. Ukrajinci jsou hodně hudební národ, v tom si rozumí s Čechy hodně. Hodně zpíváme a vylíváme svou duši přes hudbu."

Také další citace od jiného respondenta se věnuje obecnějšímu vztahu Ukrajinců k hudbě a dává ji do souvislosti se vztahem českých lidí k hudbě.

„Říká se, že co Čech – to muzikant, o Ukrajincích se to taky dá říct. (...) Ukrajinci se často chtějí vrátit k tomu, v čem vyrůstali, a my vyrůstáme v hudbě. To tak prostě je. Máme rádi hudbu. Také Ukrajinci žijící v Česku si rádi zatančí, zazpívají, zvlášť když slyší ukrajinskou hudbu, mají vždycky nějaké vzpomínky možná ze svého dětství či o Ukrajině."

Další dvě citace se vztahují spíše k estetickým kvalitám fotografie a bezprostředním konotacím situace.

„To je taky pěkná fotka, moc se mi líbí. Asi je někdo poslouchá, pravděpodobně tam okolo budou sedět nějací další lidé, třeba to bude v nějaké hospodě nebo na zábavě."

„Krásná fotka, ale je smutná, není to tak veselé, paní je smutná. Holčička se snaží a paní je smutná."

„(smích) Tak na této fotografii je mně velmi, velmi blízká osoba, je to moje dcera, vyrůstala v ČR od osmi let a má tady zavřené oči a je spokojená. Ona miluje vše ukrajinské a prožívá velmi tu hudbu a tu atmosféru."

„Slečna si užívá hudbu. Možná si vzpomíná na něco ze svého dětství. Možná, že jí něco chybí v Česku, a vzpomíná na to, co se stalo na Ukrajině."

„To je tradiční košile, vyšívanka, která se na Ukrajině hodně používá. Dnes se nosí celkem dost. I hudební školy existují a mladí se v té oblasti vzdělávají. (...) Já taky občas nosím kroj."

Součástí společenského života Ukrajinců v Česku jsou krajanská setkání, kde nechybí ani tanec. Jak ukazují citace, fotografie zachycující rychlý tanec velmi zřetelně asociuje krajanské setkání či ukrajinský večer, pro které je typický.

„To by mohl být ukrajinský večírek, takové setkání Ukrajinců."

„/Fotografie/ukazuje dva lidi, kteří si užívají ukrajinský tanec, a Ukrajinci opravdu velmi rádi tančí ty rychlejší tance, třeba ty z hor. Tak je tam /na fotografii/ Ukrajinec, který si vzal mladou holku, aby ukázal, jak se to tancuje, protože věděl, že to určitě umí."

„Typický ukrajinský tanec. Ukrajinci se rádi scházejí a společně prožívají nějaké ty okamžiky, na které jsou zvyklí z dětství, mluví spolu ukrajinsky, často se na takových setkáních vaří nějaká tradiční ukrajinská jídla. Možná proto, že nám tu chybí naše kultura a tradice. Určitě nikdo netančí na takových setkáních tak jako Ukrajinci a vždycky si to opravdu užíváme a myslím, že ve větších městech v Česku jsou ukrajinské restaurace, nějaké kluby, prostě typická místa, kde se Ukrajinci scházejí."

Jedna z fotografií, která vyvolává v respondentech úvahy o pracovitosti Ukrajinců přesto, nebo možná právě proto, že není na první pohled zřejmé, co žena u počítače vlastně dělá.

„Tady je vidět, že se přes noc učí, studuje, pracuje, dítě někde spí, ve vedlejším pokoji. Pro mě je to obraz pracovitosti. Tím, že je tma, že tam má dva počítače, má tam knížky, to znamená, že se učí nebo pracuje."

„Žena pracující na počítači u nějakého projektu možná."

„Tak to teď nevím, možná že pracuje. Ukrajincům nevadí pracovat. (...) Jsou hodně pracovití. Myslím si, že to platí nejen o Ukrajincích tady v Česku, ale o Ukrajincích celkově."

Následující citace však zároveň rozkrývá určitou proměnu v motivech k migraci do České republiky, kterou identifikují i sociologické výzkumy mezi současnými imigranty (viz první a poslední kapitolu katalogu).

„Pro Čechy je první asociace, proč přijeli Ukrajinci do Čech, že přijeli vydělat si peníze, ale opravdu není to vždycky tak. Přesně tady ta slečna vyhrála se mnou určitý grant a přijela sem, protože miluje botaniku, je úplně nadšená z botaniky a ze všeho, co se týká rostlin a opravdu má o to zájem. Takže Ukrajinci tady nejen vydělávají peníze, ale i něco přinášejí. (smích) Třeba tady do akademické kultury, protože věřím, že jak je zaujatá tím, co dělá, tak určitě přinese něco i do české vědy."

Fotografie spící nebo odpočívající dívky vybízí k úvahám, o čem asi sní:

„Tady má hračku pro děti doma. Spí s myšlenkou na domov, na děti doma."

„Zajímavá fotografie – paní odpočívá a má oblíbenou hračku. My máme v karpatských horách takovou ještěrku, která je taková podobná. Vyvolává mi to takovou asociaci. Možná je to vzpomínka na děti, protože často maminky odjíždí pryč a nechají doma někoho z rodiny, z dětí..."

„Zdá se mi, že někdo té slečně chybí, možná její rodina, možná její partner. Vzpomíná na něco... Má tu hračku. Možná je unavena po pracovním dnu. Protože tím, jak tu Ukrajinci často ze začátku jsou osamělí, tak hodně pracují a ani nepočítají ty hodiny u počítače nebo jinde třeba na stavbě a tak..."

„Možná je tady sama a sní o rodině, kterou má na Ukrajině, o muži o dětech."

„To bude asi nemocnice, nějaká laboratoř v nemocnici. Myslím si, že je dobře, že Česká republika může přijmout odborníka s ukrajinským diplomem. Alespoň já si myslím, že má ukrajinský diplom, že je vystudovaná na Ukrajině a její diplom vyhovuje i tady."

„Působí na mě radostí holky, která vidí nějaký výsledek své práce."

„Radost z toho, že rozumí, co tam vidí."

„Možná je to nějaká laboratoř. Nějaká botanická. Možná je to studentka. Vypadá to, že je to vědecký výzkum a mladá paní – studentka ukazuje nějaké výsledky nějakého badatelského záměru."

„Fotografie potvrzuje, že tu Ukrajinci nejsou jen, aby vydělali peníze, ale i pro nějaké výzkumné projekty a podobně..."

„Řekl bych, že je v práci v nějaké laboratoři. Takovou práci tady myslím moc Ukrajinců nedělá. (...) Já vlastně neznám moc Ukrajinců, kteří dělají v laboratoři nebo ve vědě. Znám lidi, co pracují manuálně po fabrikách či stavbách."

„Je vidět, že je specialista. Na Ukrajině, když se lidé učí, tak se učí na starých mašinách. I já jsem se tak učil. Tady je vidět, že se učí něčemu novému."

„Já ti můžu říct, kdo na těch fotkách přišel, má radost a zůstane tady. To je na těch fotkách vidět. Ten doktor, ta dívka v té laboratoři a ten, co pracuje na těch moderních strojích, ti tu zůstanou. Toho to baví, jemu se líbí, co dělá, má zde větší možnosti dělat něco, co má výsledky."

„Ukrajinci se mohou uplatnit v ČR třeba i jako lidi, kteří mají technické vzdělání, a říká se, že na Ukrajině je technické vzdělání na vysoké úrovni. Tak možná to vypovídá o té pracovitosti a dobrém vzdělání, kde ten mladý muž pracuje u nějakého stroje. (...) Pracovitost a dobré vzdělání."

„Ten muž sem přijel, aby dosáhl nějaké nové zkušenosti, (...) možná usiluje o nějaké nové zkušenosti, dovednosti a možná je přiveze zpátky na Ukrajinu."

„Ten člověk dělá nějakou kontrolu. Bude to nějaký technik či laborant, protože tam je mnoho různých věcí, které připomínají laboratoř. (...) Možná, že už se něco naučil na Ukrajině a tady prošel už jen nějakým školením."

Fotografie ukrajinského dělníka na stavbě v pracovním oděvu může přinést rozdílné interpretace. Podle jedné se jedná o odraz chudoby (ať již toho dělníka, nebo poměrů, ve kterých žije na Ukrajině), podle druhé se jedná o často mylný obraz chudoby a ten člověk může mít doma na Ukrajině relativně vysokou životní úroveň. Realita je taková, že může jít o obojí, a z fotografie bez znalosti dalšího pozadí to nelze rozhodnout. V obou případech však zednická profese s sebou nese konotace pracovitosti a dobře odvedené práce.

„Ti lidé například na té stavbě vypadají špinaví a zmatení, to však neznamená, že jsou doma chudí, doma je to třeba boháč. Každý Ukrajinec, který tady pracuje, se má dobře. Mohla bych ukázat fotky, jaké domy mohou mít doma, v našem okolí, kde my na Ukrajině bydlíme. Když tady pracuje, tak žádný Ukrajinec neutratí peníze, co zde vydělá, tady. Odnese je domů a je to vidět na jeho domě, manželce, dětech... Já si myslím, že když Čech vidí vždycky špinavého, zaprášeného dělníka, tak si myslí, že on je chudý, že žije v bídě, ale nemusí to tak být. Může to být i tak, že je bohatý. On je tady kvůli penězům."

„To bohužel vypovídá, jak vidím toho muže na fotografii, že na Ukrajině není jednoduchý život, a bohužel chudoba existuje a je vidět, že ten člověk je hodně sedřený, jak se říká. Ale vypadá celkem spokojeně. Ukrajinci jsou trpěliví a pracovití."

„Pravděpodobně to je dělník, což není pro nikoho novinka, že tady žije hodně Ukrajinců, kteří se snaží vydělat na život, uživit svoje rodiny... A v jeho očích cítím smutek a strach, že třeba se bojí o svou rodinu nebo o svou budoucnost, pokud tu rodinu nemá."

„Stavba. Je to někde na lešení. Takový člověk může být zedníkem, může dělat fasádu... Nevím, co přesně dělá, ale Ukrajinci, kteří chtějí dělat, dělají pěknou práci."

Asociace spojené s fotografií ukrajinského zedníka na lešení jsou vázané především na pracovitost, ale také na rozdílnou životní úroveň Ukrajinců, kteří vydělávají peníze v České republice a utrácejí je na Ukrajině

„Ukrajinci jsou pracovití a hodně pracují na stavbách. Říká se, že umí... Pracovitost, pilnost, přesnost, zručnost."

„Ukrajinci jsou známi tím, že jsou schopni opravit všechno, že jsou dobří dělníci a jsou schopní všeho, co se týká práce rukama, co se dělá rukama, a jsou v tom šikovní. Ale na druhou stranu jsem kolikrát slyšela, že když je něco postavené špatně, tak že to dělali nějací Ukrajinci, a tak to jako obecně shrnou, což nevím, jak to posuzovat... Pracovní síla z Ukrajiny je levná, když to tak škaredě řeknu, takže možná ten pán přijel z Ukrajiny, aby tady vydělal pro sebe na život."

„Zedník. Co k tomu říct. Já vím, že Ukrajinci dělají ledajakou práci. (...) A mohou být pyšní na svoji práci."

„Může být, že ten pán má doma /na Ukrajině/ nějaký takový domek a dostavuje ho."

„Přijede na půl roku si vydělat, a jak se vrátí domů, tak si objedná hliníková okna, za další cestu si objedná fasádu, objedná si nerezový plot..."

Skupina ukrajinských dělníků při svačině na stavbě vyvolává především asociace spojené s tím typem Ukrajinců, pro které Česká republika není cílovou stanicí, ale místem dočasného pracovního pobytu. Zároveň se v interpretacích fotografie objevují motivy skromnosti a jakési pracovní askeze, odříkavého pracovního nasazení, za které přijde odměna v podobě dobré životní úrovně doma na Ukrajině.

„To jsou kluci, co přijeli jenom na práci. Tady si dávají svačinu, odpočinek."

„Většina chlapů, co tady je, alespoň co se týká stavby, když přijde sem, tak tady maká. My jako firma děláme od šesti do osmi večer. To znamená, že má dost času, aby si vydělal, a domů jede s určitým budgetem peněz. Za ty peníze, co tu vydělá, staví domy."

„Co je tady vidět? Co ten pán má na šíji? Zlatý řetízek. Ten pán není chudý. A je mladý. Doma má už určitě dvě děti. Většinou jsou to třiceti–čtyřicetiletí chlapi."

„Ta svačina: něco si doma večer připravili. Klasika: kafe, cukr, něco na pití, hotovo."

„Všichni jsou smutní, oni jsou fyzicky tam, ale myšlenkami jsou doma."

„Chlapi, když jsou tady, tak jsou rádi hodně času v práci, protože pak jim lépe utíká čas. Protože pak nemají čas přemýšlet, co se doma děje nebo neděje. Co dělá žena a děti, jestli už přišly ze školy nebo ne. Když pracují, ten čas jim lépe utíká. A samozřejmě za ten čas mají výdělek."

„Ukrajinci jsou skromní, přijeli tady většinou muži na stavby, takže se naobědvají během práce, něco skromného, muži od rodin, a ušetří si peníze pro rodinu. Takže jsou skromní..."

„Myslím si, že tato fotografie vypovídá o tom, že Ukrajinci, když jsou v zahraničí, tak jsou osamocení, protože se tady nesnaží najít kontakt s Čechy, ale jsou se svými, kdo mluví ukrajinsky nebo rusky. Rádi se drží pohromadě, možná se necítí úplně bezpečně, že jsou prostě cizinci, protože jsou tady cizí."

Nejsilnějším významovým obsahem, který přitáhnul pozornost v podstatě všech respondentů, je stesk po domově a odloučenost od domova. Někteří respondenti však poukazují na to, že to nutně nevypovídá o situaci Ukrajinců jako celku.
„Tady u toho muže je vidět, že se vrátí domů."

„To vypadá, že se mu chce plakat."

„To bude taky někde na práci. Z té fotky je cítit stesk po domově."

„Tady ty fotky jsou většinou z té smutné strany těch dělníků, nebo té paní, co tam čepuje to pivo, ty holky, co pracují v hospodě či restauraci. Nevím, jestli to ten fotograf cítil nebo chtěl ukázat jenom tu smutnou stránku těch Ukrajinců, co jsou tady. Ale je i ta druhá strana. Když lidi přijeli sem, protože jim něco na Ukrajině neladilo, jako třeba nám, tak my jsme sem přijeli s rodinou. Užíváme si ten život tady, máme děti. Máme radost z toho, jak se učí češtinu, jak to chytají, jak jeden i druhý chodí do školy. Doma mluvíme jenom ukrajinsky. Ale kluk přijde ze školy a už začíná používat česká slovíčka: „ahoj", „čurat", „pozor"... Začíná se chytat češtiny, začíná to být „jeho" jazyk. My jsme tady už šest let a děcka jsou tady od narození. Pro mne je to radost. A to na těch fotkách není."

„To vypovídá o mladých lidech, že jsou občas v rodné zemi zklamaní, musí jet pryč, hledají své místo, někde jsou nespokojení a bývají i ztraceni."

„První asociaci mám s válkou... protože ten muž je tak oblečený. Nevím, zda je to s tou fotografií přímo spojené, ale napadá mě, že docela dost mladých Ukrajinců se stěhuje, snaží se najít, jak se přestěhovat někam do zahraničí, aby se právě vyhnuli té povinné vojenské službě. Což na jednu stranu chápu... No tak takovou asociaci mám."

„Podle mne Ukrajinci si dokáží vzájemně pomoci, mohou vydržet v jednom bytě i několik rodin. Jsou takoví rodinní, myslí na rodinu a jsou ochotni pomoci i cizím lidem, ubytovat někoho a jsou soucitní."

„Ten života tady občas není takový, jaký si ho Ukrajinci představují, protože vidím, že je to obyčejný byt, a zase se mi zdá, že pokud už tu Ukrajinci jsou na nějakou delší dobu, tak se snaží být spolu s dalšími z Ukrajiny, prostě s někým, kdo jim bude rozumět, kdo je taky cizinec a ocitl se v podobné situaci."

„A tady taky, ten u okna už kouká domů, už vyhlíží, jak přijede domů a budou ho vítat děti, možná vnoučata."

„To je taková klasika. Takový normální pokoj, docela čistý, pro dva. Jsou horší varianty, ale i lepší varianty. Někdy se spí na dvoupatrových postelích po třech, po čtyřech na pokoji."

„Ta fotografie ve mně vyvolává smutný pocit, ten smutek na Ukrajině je, (...) že mají takový smutný osud, že muži musí bydlet někde na ubytovnách bez rodin a pracovat. Ale jsou vytrvalí."

„Vidím, že ti pánové esemeskují nebo že se dívají oba dva na mobily, takže pravděpodobně jim chybí rodina... Nebo si čtou nějaké zprávy, což se často stává, protože tím, jak jsme distancovaní od toho, co se odehrává na Ukrajině, tak samozřejmě nás zajímá, co se tam děje, tak se snažíme sledovat, nebo aspoň já, tu kulturní, sociální a politickou situaci a možná, že pánové na fotografii dělají to samé."

Fotografie ženy v pekárně supermarketu vyvolává nejen asociace spojené s pracovitostí, ale také úvahy nad uzavřeností světa cizinců vůči okolnímu prostředí, ve kterém se ocitli.

„(smích) Tak to je naše Ukrajinka, to je hned vidět. Peče chleba, sladké věci, bulky, všechno, pěkná fotka."

„To je zručnost žen, přizpůsobivost, skromnost, a že umí vydržet v každé práci, a asi dochvilnost v té pekárně, což není pro Ukrajince... ale snaží se. Jsou pilní a snaživí."

„Napadá mě, že Ukrajinci, když zde jsou z jakýchkoli důvodů a neumí česky, tak nemají mnoho možností si najít nějakou lepší práci, a právě proto si najdou něco, co je jim duševně blízké, což je zase ta práce, která je spojená s tou manuální prací, a se mi zdá, že občas jsou i rádi, že nemusí s lidmi komunikovat, protože jsou často zavření od ostatního toho světa. Když se tu ocitli, ne že to chtějí oni, ale tak to nějak dopadlo a ten život je zavedl do Česka, tak možná jsou rádi, že nemusí s nikým komunikovat. Takže je to taková jako uzavřenost."

Stereotypní pohled na pracující Ukrajince v české společnosti je spojen s obrazem ukrajinského dělníka na stavbě. V těch 130 000 Ukrajinců v České republice je i nemálo žen různých věkových kategorií. Důvody, které je přivádí do Česka, mohou být různorodé stejně jako práce, které zde vykonávají. I u nich se často předpokládá, že prací tady pomohou rodině na Ukrajině.

„Tady ty starší paní. Mám tady známé, ony jsou podobného typu. Pracují v nějaké fabrice, šest nebo osm hodin denně a hotovo, víc ani nechtějí. Ony si prostě už užívají život. A ta paní mi říká: „Já když jsem sem přijela, tak já jsem tu začala znovu žít." Povídám: „Jak to?" A ona: „Vydělám v práci nějaké peníze. Děti jsou doma dospělé, samostatné. Já si koupím jízdenku a odjedu na víkend do Prahy, tam někde přespím v hotelu nebo hostelu. Pak si na příští týden objednám jízdenku do Vídně se Student Agency. Je to pár korun. Vidím život, vidím města." A je za to ráda. Tady má možnost cestování. Na Ukrajině by jí to nevycházelo finančně a není to tam tak po ruce. Tady si sedneš na vlak nebo autobus, který tě odveze do hlavních měst, do Budapeště, do Vídně. Dáš si tam oběd, projdeš se centrem, sedneš na autobus a odjedeš zpátky."

„Taková starší paní, když pracuje někde v zahraničí, tak s největší pravděpodobností pomáhá stavět dům synovi, pomáhá svým dětem k novému autu, pořídit nábytek apod. Ona už pro sebe tolik nepotřebuje a podporuje svoje děti. Každá ukrajinská rodina podporuje svoje děti bez ohledu na věk. Po celý jejich život."

„Vydělá peníze, něco si nechá na život, zbytek pošle na Ukrajinu."

„To je docela pěkná práce, mají tam čisto. Řekl bych, že mají dobrou práci, můžou sedět a mají na sobě normální oblečení."

„Ukrajinci zároveň umí být i optimističtí, ženy velmi rády vaří a jsou schopné. Mají ty kulinářské schopnosti a jsou chválené za to, že pracují pečlivě a jsou kreativní..."

„Obě paní se usmívají. Nevím, co vyrábějí, nevím, jestli jsou obě dvě Ukrajinky. Což možná ne. A zase je to ta další otázka, na kolik cizinec žijící v Česku může najít nějaký společný kontakt s Čechy, ale určitě jsou věci, které nás spojují. Myslím si, že kdyby jedna z těch paní byla Češka, tak si určitě najdou, o čem si popovídat, protože všichni jsme ze stejného těsta, jak se říká u nás na Ukrajině."

„Ta fotografie vypovídá znovu o tom, že Ukrajinci jsou v práci zruční. Že umí, že mají rádi pořádek a dodržet termíny a splnit, co mají. Jsou spolehliví."

„Ukrajinci jsou rádi, že tu mají nějakou práci, nebo možná je to i práce, která je baví, protože ten pán vypadá spokojeně. (...) Často se na Ukrajině setkávám s tím, že když je člověk dělník, a na Ukrajině ta práce není až tak dobře placená, tak je člověk tou společností tak nějak potlučen, nebo že si dokonce až sám neváží toho, že dělá práci, kterou má rád. A tady naopak, pán je spokojený a dělá práci, která ho nějak uspokojí, nemyslím teď na peníze, ale spíš o tom vztahu k té práci. Ukrajinci jsou pracovití."

„Malíř. Ten nevypadá jako Ukrajinec, ale může být."

Fotografie Jindřicha Štreita pokrývají nejen manuální, ale i vysoce kvalifikované profese vykonávané v České republice Ukrajinci. Jednou z nich je lékařství. Předložená fotografie s sebou však nese i emoční náboj spojený s důvěrou na jedné straně a úctou ke stáří i schopností soucitu na straně druhé.

„To je náš [tj. ukrajinský] lékař. Těch tady máme hodně, lékařů i zdravotních sester."

„Je vidět důvěra."

„Jestli je to lékař z Ukrajiny, tak o nich se říká, že jsou dobří odborníci. Jsou soucitní a řekla bych znovu, že pečují o svou rodinu a mají rádi své maminky a nikdy je nenechají tak bez pomoci. Mají úctu k těm starším."

„O Ukrajincích se říká, že jsou dobří lékaři, což ta fotografie potvrzuje. Napadá mě zase asociace s těmi projekty a nabídkou pracovních míst tady. Věřím, že někteří naši lékaři jsou tady v Česku proto, aby tady získali nějakou novou zkušenost a pak ji přivezli zpět na Ukrajinu a vrátili se k tomu našemu zdravotnímu systému a snažili se jej nějak změnit."

„A tahle fotka se mi líbí, protože ten lékař přišel domů a má čas na takovou pěknou odpočinkovou činnost, že má zkrátka čas na sebe, na odpočinek."

„Ukrajinci jsou kreativní, mají rádi hudbu, jsou melancholičtí, rádi si někdy zpívají pro sebe a svou pohodu... Mají v sobě tu melancholii a nějak ji vyjadřují, třeba i přes hudbu."

„Pán si takovým způsobem odpočívá, rád si zahraje. Vidím, že v tom pokoji moc věcí nemá, moc toho pro štěstí nepotřebuje. Je skromný. Má co jíst, má co pít, a navíc jestli ještě má něco, co mu přináší duševní spokojenost, tak je to dobře. Ale zase je tady sám, tak možná, že se mu po někom stýská."

Hráč s tradičním ukrajinským hudebním nástrojem – kobzou – vyvolává dva hlavní typy asociací. Jedním je přemítání, zadumání ve vztahu k ukrajinské tradici. Tím druhým je role pouličního hráče, který hraje pro svoji obživu.

„To je nejhezčí fotka. Ta se mi líbí nejvíc. Ta myšlenka toho pána. Ten zadní front, to schodiště. Prostě si sednul, kde chtěl, a o čem chtěl, přemýšlel. Pěkná fotka."

„To je krásné foto. To se mi nejvíc líbí. Staré ukrajinské oblečení... To je jak Taras Ševčenko. Když teď čtu jeho poezii, připadá mi, jako by viděl napřed, tu situaci Ukrajiny a Ruska například. Ten pán na fotografii např. ví, co znamená ta kobza, kdo ji nejvíc používal. On cítí, co píše Ševčenko. Cítí tu Ševčenkovu poezii. Ví, o čem hraje, cítí to."

„Ukrajinci rádi dodržují své tradice, které se týkají období kozáctví, jsou na to hrdí, mají určité písničky, jako dumy, to jsou takové písně o kozácích, takže to umí každé dítě a toho si hodně váží. (...) Mají k tomu úctu. Takže úcta k tradici."

„No neřekla bych, že ten pán je vyfocený v Česku, řekla bych, že ten pán je vyfocený někde na ulici a je to takový hudebník, který se snaží vydělat na život a přilákat pozornost turistů. Zase je to taková smutná fotografie, asi by si ten pán zasloužil nesedět na schodech, ale nějakém lepším místě, prostě tam, kam patří."

„Ta kobza, to vypadá, že to je jeho práce. Protože u nás na Ukrajině i tady v Čechách bývají takoví ti hráči, co si vydělávají na ulicích, v podchodech. Jeho baví tak hrát a lidem se to líbí, tak mu občas hodí nějakou minci."

Fotografie z rodinného prostředí vyvolává úvahy nad hodnotou rodiny, jak ve spontánních reakcích na fotografii, tak při reflexi nad hodnotou rodiny u Ukrajinců nebo nad výchovou ukrajinských nebo česko-ukrajinských dětí v českém prostředí.

„No tak ta se mi líbí nejvíc. Kdyby všem tady tak bylo, tak to by byla paráda."

„O Ukrajincích se dá říci, že si váží své rodiny a rodinných vztahů. I když občas se to tak nezdá, pečují o svou rodinu a své děti, (...) úcta k rodinným vztahům."

„Typická situace, kdy Ukrajinka se vdá za Čecha a mají dítě. Mne osobně napadá ta otázka jazyka, protože mne osobně to pravděpodobně taky čeká, protože nevím, jakým jazykem budou mluvit moje děti. Taky /by bylo/ zajímavé /zjistit/, jestli se Ukrajinci snaží svůj jazyk zachovat, nebo jestli jejich děti už mluví jenom česky a nějak si na tu ukrajinštinu už ani nevzpomenou nebo možná ji dokonce už vůbec neznají."

Jedna z fotografií, která u komunikačních partnerů nevyvolala příliš mnoho zájmu. Namísto sociálních rolí si pozornost vysloužilo spíše prodávané zboží.

„Tak k tomu není co říct, prodej cigaret."

„Tady mám takový negativní pocit, protože Ukrajinci zároveň dost užívají alkohol a taky dost kouří."

„Nejsou to už ti zaprášení dělníci, ale specialisté, odborníci, vyšší vrstva."

„To vypadá, jako kdyby dělali nějaký přístřešek. Možná tady ten v tom oranžovém tričku není Ukrajinec, ale mistr, který jim něco vysvětluje nebo ukazuje."

„To budou nejspíš dva Ukrajinci a mistr, který jim něco ukazuje, jak to má být. Ti kluci budou spokojení, mají dost čistou práci, mají normální pracovní montérky, dělají v čistotě. I ten mistr je asi dobrý. Chlapi, co dělají v různých fabrikách, si hodně stěžují na mistra. Říkají, práce je super, akorát ten mistr tam nemá co dělat."

„Vzájemná pomoc, družnost, družba, přátelství. Když jsou v ČR, v zahraničí, tak se to víc projevuje, to jsem taky zažila."

„Stejně tu práci dělá a nikoho se na radu neptá, to je takový typický ukrajinský rys."

Tuto fotografii jsme nakonec vybrali na obálku katalogu z několika důvodů. V první řadě je typicky štreitovská v tom smyslu, že v sobě obsahuje určitou absurdnost (kohouti v obývacím pokoji!), kterou ukazuje společenská pravidla a konvence jakoby zvenčí. Zároveň je to fotografie z prostředí soukromého, z fotografie nečiší žádná strojenost, ale přirozené veselí, a tím zprostředkovává divákovi autentickou atmosféru, něco, co je obtížně zachytitelné vědeckými pojmy. Fotografie má i hlubší smysl pro téma naší výstavy, který by možná většině pozorovatelů unikl: zachycuje totiž česko-ukrajinský manželský pár. A skoro u všech diváků vyvolává úsměv a dobrou náladu, což dokládá poslední citace níže, a je to takový bonus navíc. Z hlediska interpretací komunikačních partnerů je zajímavé, že ne-ukrajinskou identitu muže vlevo na fotografii rozklíčovali i lidé, kteří netuší, kdo se na fotografii nalézá. První citace níže ukazuje velkou všímavost ukrajinské respondentky, když popisuje a interpretuje předměty mající význam ve vztahu k identitě lidí na fotografiích.

„Slepičí svatba! (smích) Ta paní je Ukrajinka, pán není Ukrajinec. Je tam ukrajinský ručník /prostírání/ (...), dort je koupený, není doma pečený. Ale je vidět, že když je ta paní Ukrajinka, tak tu Ukrajinu bere s sebou do svého bytu. Ale má radost. Nikdo blízký doma na Ukrajině sám nezůstal, myslím manžel nebo někdo takový. Ona už má rodinu tady. Je spokojená, veselá. A co ty slepice v bytě? To nevím, co říct. (smích)"

„Na fotografii jsou mí známí, Ukrajinka a ne-Ukrajinec, zase je spojila ta láska k té Ukrajině. Přitahuje je ta otevřenost. Pohostinnost. Díky otevřenosti jiné národy mohou poznat naše tradice, naši duši. (smích)"

„Na Ukrajině je kohout velmi oblíbený, je v řadě písní, je to symbol vesnice. A myslím, že to je takový společný bod s českou kulturou. To, co tu už zmizelo, to na Ukrajině ještě pokračuje. Přes tu domácnost, přírodu našli ti mladí právě to porozumění, jsou manželé už, to je sblížilo."

„Slečna je Ukrajinka, tady se usmívá... Je to takové upřímné... Ne, že by se Češi nesmáli, ale když už se někdo směje až tak nahlas nebo tančí nebo zpívá, tak je to pravděpodobně Ukrajinec nebo Ukrajinka. Manželský pár, pán je Čech, ale docela dost toho zná o Ukrajině a váží si těch ukrajinských tradic... zrovna jako tady ti kohouti... Protože u nás chovat kohouty je naprosto normální a v pořádku, klidně i ve městě, jestli někdo má svůj dům a zahrádku, tak rád zvířátka chová anebo i vyrábí něco svého... pro sebe. Teď je to už v módě i tady. Ale na Ukrajině eko produkty byly vždycky. Spousta Ukrajinců se tu snaží najít nějakou babičku nebo někoho, kdo prodává domácí potraviny, protože u nás to není nějak omezeno, a obzvlášť v menších městech kdokoliv může vyjít na ulici a prodávat to, co si vypěstoval."

„Kde mají tu drůbež? To nevím, jestli to je byt nebo dům, ale je to dobré, radují se ze života. (smích)"

„To je náš /tj. ukrajinský/ lékař a jeho pomocnice."

„Kdo z nich je Ukrajinec? Pán nebo paní? Mně se zdá, že i ta holčička je Ukrajinka."

„Tady mě napadá, ale to je už jako víc z vlastní zkušenosti, že na Ukrajině jsou doktoři dobří a po celém světě je známo, že i když na Ukrajině ten zdravotní systém není takový, tak ti lidé znají... ale tady mě napadá, že docela často se v Česku ocitnou rodiny, které mají nemocné dítě, nemají peníze a celkem možnosti, aby to dítě dostali z nějaké špatné zdravotní situace, tedy v Česku si najdou i možná nějaké organizace, které jim s tím pomůžou."

„Vzájemná pomoc a odbornost."

Další ze štreitovsky absurdních fotografií, která přináší kontrapunkt dívek na erotických plakátech umístěných v prostředí připomínajícím neútulnou ubytovnu vybavenou sektorovým nábytkem z období státního socialismu. Rozehrává tak významové konotace o osamělosti, proměně člověka ve zboží (dívka na prodej a „levná" pracovní síla dělnických paží na prodej), o protikladu spořádaného a neuspořádaného života, o obtížnosti života v cizině apod. Další z fotografií Jindřicha Štreita, u které lze stěží rozhodnout, zda se jedná spíše o uměleckou, nebo dokumentární tvorbu.

„To je bomba fotka. Je vidět, že je tady sám, podle toho, kolik tady má holek na plakátech."

„To je ten pán, který má velký barák doma a ví, že za týden půjde domů, ten už odjíždí, už se těší. Je vidět, že je hubený, ale je silný, má sílu. Je to nějaká společná místnost, ubytovna."

„Neuspořádaný život, a to, že ženy tu nejen pracují v pekárnách a tak, ale ještě i v jiných místech."

„Muž je na nějaké ubytovně, pravděpodobně je tady v Česku sám, vypadá tak jako obyčejný Ukrajinec, nemyslím, že je tu dlouho. Často jsou Ukrajinci osamocení, jako že se jim nechce nějak moc do toho českého prostředí integrovat."

„Něco stříká. Nebojí se jakékoli práce, je odvážný, nebojí se."

„Pracuje s nějakou chemií. Stačí mu těch peněz. Řekla bych, že Čech by se bál tu práci vykonávat. Řekl by, že je to nebezpečné a že za to chce víc peněz. Ale jemu to stačí."

„Na Ukrajině se tak měří radiace... Nebo co to dělá? Ošetřuje nějaké stromy?"

„Tady ten člověk provádí nějaký postřik. Hodně Ukrajinců tady v Česku dělá podobnou práci, i na silnicích, různě, sekají trávu a tak podobně."

Závěr

Počátky systematického usazování Ukrajinců v českých zemích spadají do období po první světové válce, kdy bylo území Ukrajiny zasaženo boji ruské občanské války a ozbrojenými konflikty s Polskem. Již v internačních táborech pro ukrajinské vojáky-uprchlíky v ČSR se během první poloviny 20. let začaly formovat spolkové struktury. Část této první generace emigrantů po stabilizaci poměrů ve vlasti využila možnosti návratu. Mnozí z těchto navrátilců později padli za oběť stalinským čistkám z let 1932–1934 a 1937–1938.

Ti z ukrajinských uprchlíků, kteří nevyužili možnosti reemigrace, se v meziválečném Československu usazovali převážně ve větších a středních městech. Zde vytvořili rozsáhlou síť krajanských spolků různého zaměření, se státní podporou fungovalo také ukrajinské školství. Celkově se reprezentace ukrajinské komunity v první republice těšila dobrým vztahům se státní mocí.

Nástup nacistické okupace vedl k pokusu využít Ukrajince v českých zemích pro vojenské a politické záměry Německa. Navzdory existenci společného nepřítele v podobě sovětské vlády se nacistické správě nepodařilo najít konsenzus s představiteli ukrajinské emigrace, jež následně musela čelit represím a nucenému omezování svých kulturních a vzdělávacích aktivit. Ani obnovené pokusy nacistů po porážce u Stalingradu mobilizovat československé Ukrajince pro válečné úsilí nepřinesly úspěch. Závěr druhé světové války a následující měsíce byly spojeny s novou vlnou přílivu ukrajinských a rusínských imigrantů, především z území Podkarpatské Rusi, odstoupené SSSR.

V poválečném Československu tak nezávisle na sobě existovaly pozůstatky meziválečné emigrace s vlastní organizační strukturou, rozptýlené komunity podkarpatoruských uprchlíků a východoslovenští Rusíni. Státní aparát tyto skupiny vnímal paušálně jako Ukrajince a snažil se omezovat jejich politické, kulturní a náboženské projevy. Zejména představitelé meziválečné emigrace čelili v závěru války a v následujícím období pronásledování ze strany sovětských bezpečnostních orgánů.

Společenské uvolnění konce 60. let přineslo dílčí obnovu ukrajinského kulturního života, v jehož rámci docházelo k propojování dosud separovaných skupin Ukrajinců a Rusínů. Nástup normalizace sice zhatil plán na vytvoření zastřešujícího celostátního sdružení, nicméně spolupráce na kulturním poli v omezené míře pokračovala. Pád komunismu a počátek 90. let se pak nesly ve znamení obnovy ukrajinského spolkového života. Konec studené války zároveň umožnil novou vlnu ukrajinské migrace do ČR, tentokrát motivovanou primárně ekonomicky. Dalším impulsem pro imigraci se pak stal ozbrojený konflikt na Ukrajině, probíhající od roku 2014.

V současné době – podle dat z roku 2018 – ukrajinští občané tvoří nejpočetnější skupinu cizinců v ČR. Přibývá také případů trvalého usazování Ukrajinců, kteří získávají české občanství a jejichž děti navštěvují české školy. Počet státních občanství udělených cizincům je však v ČR z pohledu evropského srovnání dosti nízký. Mimo manuálních prací ve stavebnictví, textilním průmyslu a pohostinství se Ukrajinci stále častěji uplatňují v kvalifikovaných profesích, zejména ve zdravotnictví. Statistiky a sociologické výzkumy dokládají vysokou míru integrace Ukrajinců do české společnosti, ovšem při zachování ukrajinských tradic a zvyků.

Seznam zkratek

cit.	citováno
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSÚ	Český statistický úřad
ČR	Česká republika
ed.	editor
eds.	editoři
f.	fond
inv. č.	inventární číslo
krab.	krabice
KSUT	Kulturní svaz ukrajinských pracujících ČSR
MNO	Ministerstvo národní obrany
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
MZV-RPA	Ministerstvo zahraničních věcí – Ruská pomocná akce
Neusp. mat.	Neuspořádaný materiál
NKVD	Narodnyj komissariat vnutrennich děl
Lid.	Lidový
OUN	Organizace ukrajinských nacionalistů
PMNO	Prezidium Ministerstva národní obrany
PZKO	Polský svaz kulturně-osvětový
RPA	Ruská pomocná akce
RSA SBU	Resortní státní archiv Služby bezpečnosti Ukrajiny Kyjev
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci

s.	strana
SMERŠ	Smerť špionam
SSR	Sovětská svazová republika
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
tj.	to jest
Ukr.	Ukrajinský
UPA	Ukrajinská povstalecká armáda
UVO	Ukrajinská vojenská organizace
VHA	Vojenský historický archiv
ZULR	Západoukrajinská lidová republika

Prameny a literatura

Literatura:

ANDERSON, Benedict (1981): Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism. London, New York.
ASSMANN, Jan (2001): Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku. Praha.
BADE, Klaus (2005): Evropa v pohybu: Evropské migrace dvou staletí. Praha.
BOCIURKIW, Bohdan (1982): Soviet Religious Policy in the Ukraine in Historical Perspective. (Online: https://core.ac.uk/download/pdf/51119666.pdf, stav k 1. 3. 2019).
„BOZ" (2018): Před 50 lety (XXIX): Jak reagovali Ukrajinci na 21. srpen. (Online: https://www.myaukrajina.cz/node/538, stav k 1. 3. 2019).
Cizinci v ČR v letech 2004–2017. (Online: https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu#cr, stav k 1. 3. 2019).
ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav (2005): Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno.
DRBOHLAV, Dušan (2008): Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu). Praha.
DRBOHLAV, Dušan (2003): Současná migrace Ukrajinců a Rusů do Česka - Podobnosti a rozdílnosti. (Online: https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/soucasna-migrace-ukrajincu-a-rusu-do-ceska-podobnosti-a-rozdilnosti).
DRBOHLAV, Dušan – JANSKÁ, Eva – ŠELEPOVÁ, Pavla (2001): Ukrajinská komunita v České republice. Výsledky dotazníkového šetření. In: ŠIŠKOVÁ, T. [ed.]: Menšiny a migranti v České republice. My a oni v multikulturní společnosti 21. století. Praha, s. 89–98.
GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav – MUŠINKA, Mikuláš (1999): Rusíni/Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré apekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945. Prešov – Užhorod.
GAWRECKI, Dan a kol. (2003): Dějiny českého Slezska 1740–2000. Sv. II. Opava.
GELLNER, Ernest André (1993): Národy a nacionalismus. Praha.
GELLNER, Ernest André (2003): Nacionalismus. Brno.
HLAVÁČEK, Jiří – VONDRÁKOVÁ-BORTLOVÁ, Hana (2018): Mezi státním plánem a badatelskou svobodou: Československá etnografie a folkloristika ve vzpomínkách pamětníků. Praha.
HROCH, Miroslav (1968): Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas: Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen. Praha.
JANÁK, Dušan (2019): Tragické návraty. Osudy ukrajinských reemigrantů z Československa v SSSR. Človek a spoločnosť [Individual and Society], roč. 22, Supplement, s. 30–43.
JANÁK, Dušan – JIRÁSEK, Zdeněk (2014): Z historie československých vystěhovaleckých družstev v Sovětském svazu (1923–1939). Opava.
JURÍČKOVÁ, Valéria (1999): Štefan Sebastian Sabol-Zoreslav. Slovo, roč. 31, č. 23–24, s. 14–15.
KELLER, Jan. 1992. Úvod do sociologie. Praha: Sociologické nakladatelství.
KLVAŇOVÁ, Radka (2017): The Brother of the Other. Immigration from Belarus, Russia and Ukraine to the Czech Republic and the boundaries of belonging. Brno.
KOHN, Hnas. 1944. The Idea of Nationalism. A Study in Its Origins and Background. New York.
KOHN, Hans. 1955. Nationalism. Its Meanind and History. Princenton.

KRAUSOVÁ, Tereza a kol. (2016): Národnostní struktura obyvatel. (Online: https://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf, stav k 1. 3. 2019).
LE RIDER, Jacques (2008): MittelEuropa, Zentraleuropa, Mittelosteuropa: A Mental Map of Central Europe. European Journal of Social Theory 11(2): 155–169.
LEONTYIEVA, Yana – NEČASOVÁ Mirka (2009): Kulturně blízcí? Integrace přistěhovalců ze zemí bývalého Sovětského svazu. In: RÁKOCZYOVÁ, Miroslava – TRBOLA, Robert (eds.). Sociální integrace přistěhovalců v České republice. Praha.
MEINECKE, Friedrich. 1919. Weltbürgertum und Nationalstaat: Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates. Munchen: R. Oldenbourg.
MUŠINKA, Alexandr: První kroky ukrajinské emigrace v meziválečném Československu. In: VEBER, Václav a kol. (1993): Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918 – 1945 (sborník studií – 1.). Praha, s. 32–34.
NEJEDLÝ – ŠOFAR (2016): Po práci legraci. Lexikon lidové tvořivosti z dob socialismu. Praha.
PAVLÍKOVÁ, Eva – SLÁDEK, Karel a kol. (2009): Sociální situace a religiozita ukrajinských migrantů v ČR. Červený Kostelec.
PETRÁŠ, René – PETRŮV, Helena – SCHEU, Harald Christian (eds.) (2009): Menšiny a právo v České republice. Praha.
RAVENSTEIN, E.G. (1889): The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society 52, s. 241–305.
RYCHLÍK, Jan – ZILYNSKYJ, Bohdan – MAGOCSI, Paul Robert (2015): Dějiny Ukrajiny. Praha.
SNYDER, Timothy (2013): Krvavé země. Evropa mezi Hitlerem a Stalinem. Praha.
SOLONIN, Mark (2010): 23. červen aneb opravdový den „ M". Praha.
SVOBODA, David (1998): Dlouhá cesta do lesů. Politický vývoj ukrajinského integrálního nacionalismu a předpoklady vzniku Ukrajinské povstalecké armády. (Online: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no22/098-120.pdf, stav k 30. 11. 2018).
SZALÓ, Csaba. Transnacionální migrace: proměny identit, hranic a vědění o nich. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007. Sociologická řada.
ŠAJTAR, Jaroslav (2015): Podíl jednotlivých armád na osvobozování Československa. (Online: https://www.reflex.cz/clanek/historie/63869/podil-jednotlivych-armad-na-osvobozovani-ceskoslovenska.html, stav k 1. 3. 2019).
ŠNICER, Ihor (2016): Malá ukrajinsko-maďarská vojna v marci roku 1939 (Maďarská okupácia Podkarpatskej Rusi 14. – 18. marca 1939). In: Malá vojna v marci 1939 a její miesto v pamäti národa. Zborník príspevkov z konferencie organizovanej Ústavom pamäti národa a mestom Spišská Nová Ves v dňoch 19. – 20. marca 2015. Bratislava.
TEJCHMANOVÁ, Světlana (1993): Politická činnost ruské a ukrajinské emigrace v Československu v letech 1920–1939. In: VEBER, Václav a kol. (1993): Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945 (sborník studií – 1.). Praha, s. 3–19.
TEJCHMANOVÁ, Světlana (1993a): Rusko v Československu (Bílá emigrace v ČSR 1917–1939). Praha.
TESAŘ, Petr (2011): Ukrajinská diaspora v ČR: „ukrajinství" a reprezentace identity. Bakalářská práce. Brno (Diplomová práce).
TOMEČKOVÁ, Alena (2018): Ruská informační válka: psychologické operace v rámci rusko-ukrajinského konfliktu. Brno (Bakalářská práce).
VACEK, Jiří (1993): Institucionální základna ukrajinské emigrace v Československu v letech 1919–1945. In: VEBER, Václav a kol. (1993): Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945 (sborník studií – 1.). Praha, s. 35–45.
VAŠÁT, Petr – BERNARD, Josef (2015): Formování komunit, nebo sociální integrace? Analýza personálních sítí ukrajinských imigrantů v Plzni. Sociologický časopis, 51, č. 2, s. 199–225.
VEBER, Václav a kol. (1993): Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945 (sborník studií – 1.). Praha.
VEBER, Václav a kol. (1996): Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945. Praha.
WILLIAMSON, Gordon (1996): SS: Hitlerův nástroj teroru. Praha.
ZAHRADNÍK, Jaroslav (1998): Polský kulturně osvětový svaz – Polski Związek Kulturalno-Oświatowy 1947–1989. Slezský sborník 96, č. 1, s. 44–52.

ZILYNSKYJ, Bohdan (1994): Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917–1945. Praha.
ZILYNSKYJ, Bohdan (2002): Ukrajinci v Čechách a na Moravě. Praha.
ZILYNSKYJ, Bohdan – KOČÍK, R. (2001): Ukrajinci v České republice. In: ŠIŠKOVÁ, T. [ed.]: Menšiny a migranti v České republice. My a oni v multikulturní společnosti 21. století. Praha, s. 81–88.
ZILYNSKYJ, Ornest (1950): Ukrajina zpívá. Anthologie ukr. lid. písně. Praha.
ZILYNSKYJ, Ornest (1968): Sto padesát let česko-ukrajinských literárních styků. Praha.

Archivní prameny:
Národní archiv Praha, fond 782 – Ministerstvo zahraničních věcí – Ruská pomocná akce
Resortní státní archiv Služby bezpečnosti Ukrajiny Kyjev, fond 16
Vojenský historický archiv Praha, fond Prezidium ministerstva národní obrany
Vojenský historický archiv Praha, fond Slovenská armáda 1939–1945
Vojenský historický archiv Praha, fond Zajatecký tábor Josefov

Webové stránky (stav k 1. 8. 2019):
ČSÚ, veřejná databáze – cizinci,
https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=statistiky#katalog=31032
MV ČR (2018): Cizinci s povoleným pobytem, http://www.mvcr.cz/clanek/cizinci-s-povolenym-pobytem.aspx (14. 3. 2018)
MV ČR (2017): Trvalý pobyt, http://www.mvcr.cz/clanek/obcane-tretich-zemi-trvaly-pobyt.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d (10. 3. 2018)
MZV UKRAJINY (2012a): Velvyslanectví Ukrajiny v České republice, http://czechia.mfa.gov.ua/cs (10. 4. 2018)
MZV UKRAJINY (2012b): Kontakty – Konzulát Ukrajiny ve městě Brno, http://brno.mfa.gov.ua/cs/about-mission/contact (10. 4. 2018)
UKRAJINCI.CZ (2018): Kulturní a humanitní spolupráce Ukrajiny s ČR v roce 2008, http://www.ukrajinci.cz/o-nas/svetovy-kongres-ukrajincu/diaspora-cr+c7/kulturni-a-humanitni-spoluprace-ukrajiny-sacr-v-roce-2008+a690.htm (12. 4. 2018)
VLÁDA ČR (2009–2018): Menšiny, https://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/mensiny/narodnostni-mensiny-15935/ (28. 4. 2018)

Shrnutí

Ukrajinská emigrace do Českých zemí v meziválečné éře měla především politické příčiny. Značná část první generace přistěhovalců později využila možnosti návratu do vlasti, kde se mnozí následně stali oběťmi komunistické perzekuce. Mezi válkami se v Čechách a na Moravě s podporou státu vytvořila síť ukrajinských vzdělávacích a kulturních zařízení. Život ukrajinských emigrantů se vyvíjel v podstatě nezávisle na aktivitách rusínské a ukrajinské komunity na východě republiky.

Nacistický okupační režim se pokusil získat podporu Ukrajinců proti SSSR. Reputaci Ukrajiny a Ukrajinců v očích české veřejnosti poškodily ozbrojené střety s banderovci po druhé světové válce.

Nástup komunismu vedl k likvidaci zbytků meziválečných ukrajinských institucí. Státní podpora výzkumu reálií tehdejšího SSSR ovšem umožnila rozvoj etnografického a jazykovědného bádání o Ukrajině. V podmínkách komunistického režimu také došlo k jistému sblížení pozůstatků meziválečné emigrace s východoslovenskými Ukrajinci a Rusíny na kulturním poli. Plnohodnotnou obnovu a rozvoj veřejného života menšiny však přinesl až rok 1989 a jeho následky. Pád SSSR zároveň znamenal intenzivní ekonomickou emigraci z Ukrajiny do ČR.

Výsledky sociologického šetření týkajícího se fotografií Jindřicha Štreita z prostředí současné ukrajinské komunity dokládá vysokou míru integrace Ukrajinců v Českých zemích a jejich převážně pozitivní přijímání většinovou společností.

Summary

Ukrainian emigration to the Czech lands in the interwar era had mainly political causes. A significant majority of the first generation of immigrants later took advantage of the opportunity to return to their homeland, where many of them subsequently became victims of communist persecution. Between the wars, a network of Ukrainian educational and cultural facilities was established in Bohemia and Moravia with the support of the state. The life of Ukrainian emigrants developed essentially independently of the activities of the Ruthenian and Ukrainian communities in the east of the country.

The Nazi occupation regime tried to win the support of the Ukrainians against the USSR. The reputation of Ukraine and the Ukrainians in the eyes of the Czech public was damaged by armed clashes with the Bandera troops after World War II.

The advent of communism led to the destruction of the remnants of interwar Ukrainian institutions. However, the state support of the research on the life and institutions of the then USSR enabled the development of ethnographic and linguistic research on Ukraine. Under the conditions of the Communist regime, there was also a certain extent of convergence of the remnants of the interwar emigration with East Slovak Ukrainians and Ruthenians in the cultural field. However, the full renewal and development of the minority's public life were achieved after 1989. The fall of the USSR also meant intensive economic emigration from Ukraine to the Czech Republic.

The results of a sociological survey on photographs by Jindřich Štreit from the environment of the current Ukrainian community show a high degree of integration of Ukrainians in the Czech lands and their mostly positive acceptance by the majority society.

Jmenný rejstřík

Biľak Vasil 33
Bourdieu, Pierre 54
Drahomanov Mychajlo 19
Chroust Antonín 16
Keller Jan 46
Konovalec Jevhen 21, 22
Le Rider Jacques 37
Leontyieva Yana 40–42
Nečasová Mirka 40–42
Oles Oleksandr 32
Petljura Symon 14, 21
Sabol Štefan 29, 30
Skoropadskij Petr 21
Sudoplatov Pavel 22
Štreit Jindřich 46–49, 72, 78, 81, 88
Vološin Augustin 24, 25
Timošenková Julie 54
Tryljovskyj Kyryllo 15
Zilynskyj Ornest 30

popisek FOTO 1

popisek FOTO 2

popisek FOTO 3

popisek FOTO 4

popisek FOTO 5

popisek FOTO 6

popisek FOTO 7

popisek FOTO 8

popisek FOTO 9

popisek FOTO 10

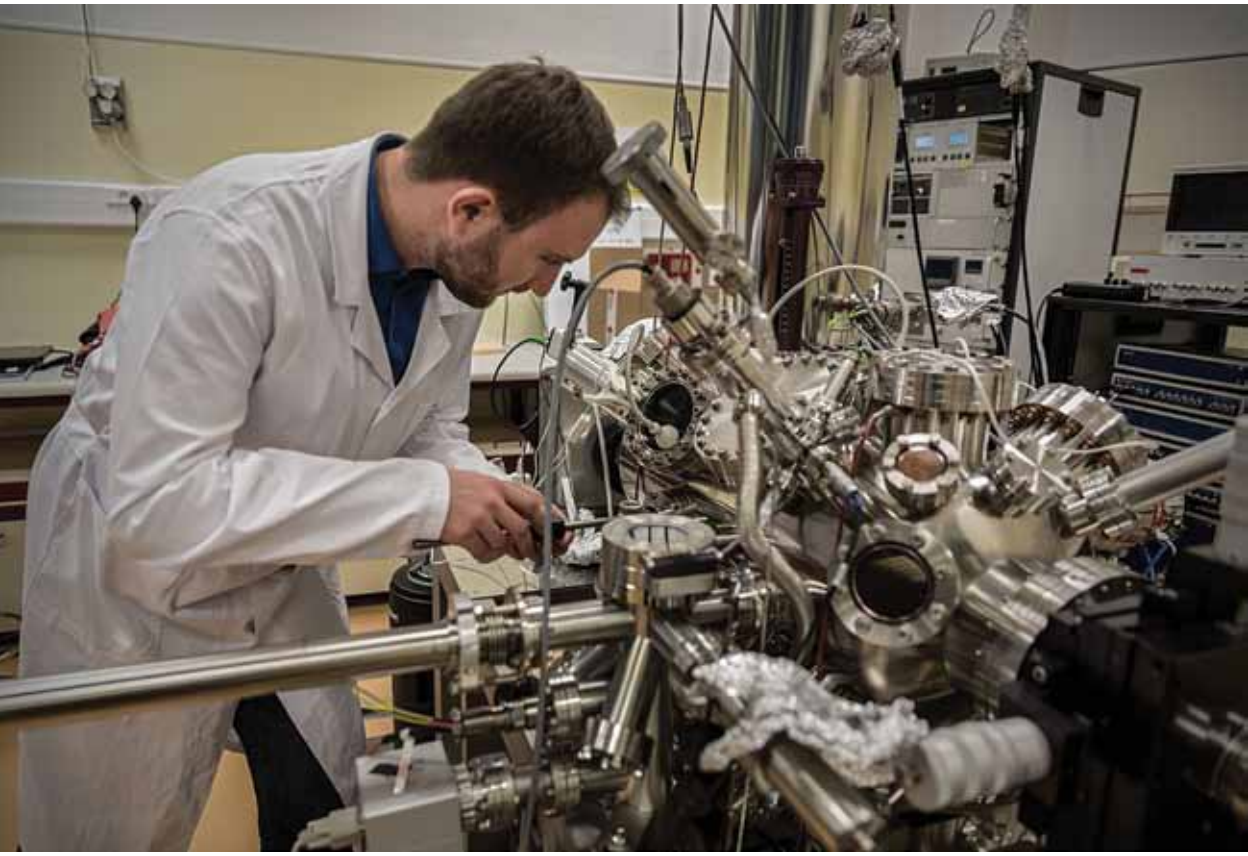

popisek FOTO 11

popisek FOTO 12

popisek FOTO 13

popisek FOTO 14

popisek FOTO 15

popisek FOTO 16

popisek FOTO 17

popisek FOTO 18

popisek FOTO 19

popisek FOTO 20

popisek FOTO 21

popisek FOTO 22

popisek FOTO 23

popisek FOTO 24

popisek FOTO 25

popisek FOTO 26

popisek FOTO 27

popisek FOTO 28

popisek FOTO 29

popisek FOTO 30

Lidé z východu
Ukrajinci v českých zemích od roku 1918
Katalog k výstavě fotografií Jindřicha Štreita

Ondřej Kolář, Dušan Janák a kol.

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě,
Bezručovo nám. 885/14, 746 01 Opava
Slezské zemské muzeum, Nádražní okruh 31, 746 01 Opava

Vydání: první
Místo a rok vydání: Opava, 2019
Náklad: 350 ks

Autoři příspěvků: Dušan Janák st., Dušan Janák ml., Lubomír Hlavienka, Ondřej Kolář,
Gábor Oláh, Andrea Preissová-Krejčí

Grafické zpracování a tisk: Tiskárna Grafico s.r.o.
U Panského mlýna 1438/33, 747 06 Opava
Jazyková korektura: Marie Šedivá

Publikace je neprodejná.

ISBN 978-80-7510-383-3 (Print)
ISBN 978-80-7510-391-8 (Online)
ISBN 978-80-87789-62-9

ISBN 978-80-7510-383-3 (Print)
ISBN 978-80-7510-391-8 (Online)
ISBN 978-80-87789-62-9